



Universitetet
i Stavanger

Hva gjør bønder for å bedre tilpasse seg kriser som mer og mer ekstremvær?

En Case Studie av bønder i Randaberg kommune.

Masteroppgave i Endringsledelse

Kandidatnummer: 5479

Navn: Charlotte Nybø

15. januar 2020

Universitetet i Stavanger
Institutt for media-, kultur- og samfunnsfag
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

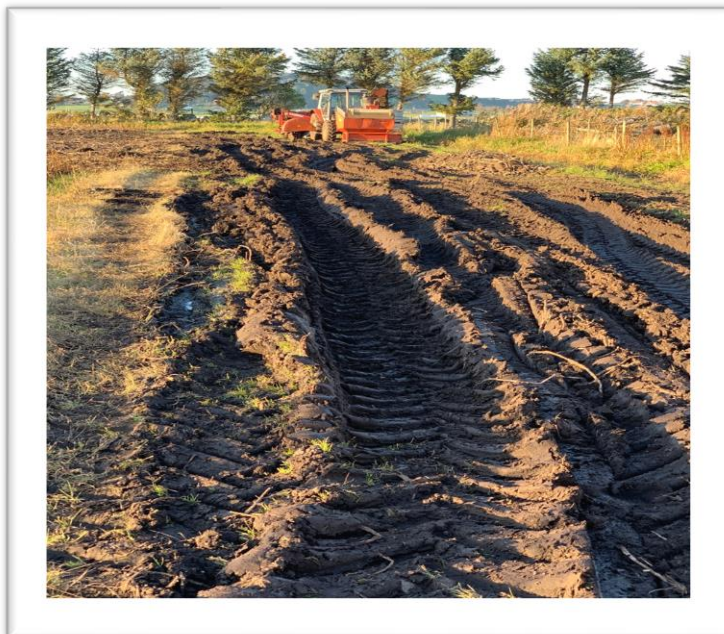


Foto: Charlotte Nybø, Randaberg 2019.

**MASTERGRADSSTUDIUM I
ENDRINGSLEDELSE**

MASTEROPPGAVE

SEMESTER: 6. Semester

FORFATTER: Charlotte Nybø

VEILEDER: Ståle Opedal

TITTEL PÅ MASTEROPPGAVE:

Hva gjør bønder for å bedre tilpasse seg kriser som mer og mer ekstremvær?

EMNEORD/STIKKORD: Ledelse, kriser, ekstremvær, tiltak, beslutninger,
landbruk, media, Randaberg Kommune

SIDETALL: 77

STAVANGER: 15. Januar /2020
DATO/ÅR

Forord

Denne oppgaven er gjennomført, og utført av Charlotte Nybø, student ved mastergradsutdanningen i endringsledelse, ved Universitetet i Stavanger. En stor takk rettes til veileder Ståle Opedal, som har heiet på meg hele denne lange veien. En periode trodde jeg ikke oppgaven skulle være mulig å kombinere med jobb.

En stor takk rettes også til familie, som har vært tålmodige og hjelpsomme i denne perioden. Tusen takk også til mine nærmeste venner som hele tiden har presset meg videre, heiet på meg, og hele tiden hatt troen på at dette skulle gå bra. Når jeg var sliten og lei, og tenkte at dette går ikke, så har de vært en stor drahjelp - takk. Det blir mange navn, men tror de som stilt opp, vet hvor takknemlig jeg er. En stor takk rettes også til lederne på mine arbeidssteder, og kollegaer, som har latt meg få noen dager fri fra jobb for at det skulle være mulig å fullføre prosjektet.

Jeg er oppvokst på en gård, noe jeg har satt utrolig stor pris på, og som har lært meg veldig mye som jeg har dratt nytte av, også senere i livet. Fra tidlig alder har jeg vært opptatt hvor viktig det er å bevare norsk landbruk, og kunne produsere egen mat. Dermed falt det naturlig for meg å knytte landbruk inn i oppgaven. Det å være oppvokst på en gård, var en god opplevelse. Det blir som om en har en stor lekeplass rett utenfor døren, og bare fantasien satte grenser for hva en kunne finne på. Samtidig husker jeg også dager hvor vi hentet stein for hånd, som ikke var det helt store, altså veldig tungt arbeid.

Selv om de fleste minner er gode, så kan jeg også minnes dager hvor det var mer alvor i bildet, hvor barndommens «glansbilde» gradvis slo sprekker. Lite visste jeg om økonomiske utfordringer, risiko og sikkerhet, og bekymringer knyttet til for eksempel været. Dette siste punktet har jeg skjønt mer og mer av etter hvert. Dersom det er dårlig vær - for tørt eller for vått - får en ikke opp det en har dyrket, avlinger blir ødelagt, som igjen kan føre til at en ikke får sin inntekt. Det er ikke vanskelig for en person å tenke at hverdagen ville vært utrolig utfordrende dersom en skulle jobbe hver dag, men uten å vite om en fikk lønn eller ei. En vanlig arbeidstaker går til jobb, gjør det en skal, går hjem fra jobb, og får månedlig utbetalt sin lønn. Trygt og greit. For den norske bonden er ikke dette hverdagen. Hverdagen er preget

av hardt arbeid, lange dager uten overtidsbetaling, tungt arbeid, og samtidig skal en leve med en konstant bekymring for vær, inntekt og priser. Det er også noe å tenke på at en bonde er sin egen sjef. De er bedriftsledere. Det vil da si at en også har ansvar ene og alene for økonomi, ansatte, drift av gård, inntekt, utgift, vedlikehold, HMS, dyrevelferd, og alle prosesser som foregår fra en sår til en høster. Ære være de som til daglig takler disse utfordringene, og bekymringene. Vi andre kan gå til jobb, og få vår faste inntekt, og vite at vi har trygg norsk mat på bordet.

Sommeren 2018 blir husket som tidenes sommer for mange. For de som driver jordbruk og landbruk vil jeg anta sommeren 2018 blir husket som noe helt annet. Sommeren huskes som en varm og fin sommer, med mange fine og lange dager på stranden. Mange valgte å ha ferien hjemme, og nyte godt av dette. Samtidig vet en at stor tørke kan føre til skade på avlinger. Etter den varme sommeren, kom det i Sør-Norge mye nedbør. Veldig mye nedbør.

Personlig så jeg selv hva dette gjorde med enkelte mennesker rundt om i landet. Det var konstant prat om det i sosiale medier, i andre medier, og grupper for de som driver landbruk, det var flere aviser som skrev om denne krisen som rammet Norsk landbruk sommeren 2018. Og det blir etterfulgt av en stadig økende bekymring, knyttet også til dagens klimadebatt - er vi i stand til å møte ekstrem tørke eller ekstrem nedbør i landbruket? Og hvordan kan vi sikre norsk matproduksjon for årene som kommer? For bøndene selv vil jeg anta sommeren 2018 opplevdes som en krise på mange plan.

Dette er grunnlaget for min oppgave, jeg vil finne ut hvordan norske bønder, som ledere, på Randaberg, opplevde krisen 2018, og om de i det hele tatt så på den som en krise, og deretter forsøke å finne ut hvordan og i hvilken grad de ble påvirket, og hvilke tiltak som de satte i verk.

Charlotte Nybø

Randaberg 15. januar 2020

Sammendrag

Denne oppgaven, skrevet høsten 2019, undersøker bøndernes opplevelse av tørkesommeren 2018. Opplevde de den som en krise? Hva var konsekvensene for dem og driften av gården? Og har de satt i verk tiltak for å tilpasse seg en framtid med stadig mer ekstremvær?

Mine intervjuer med et utvalg bønder i Randaberg kommune var informative i den forstand at de villig vekk delte med sine opplevelser og erfaringer. Jeg så for meg at de kanskje ville være noe skeptiske til å bli med et slikt prosjekt. Jeg sendte på forhånd ut et informasjonsskriv som belyste temaet for oppgaven, samt hva jeg var ute etter å finne, og jeg fortalte kort om meg selv. Da fikk informantene tid til å tenke på om dette var noe de ville være med på eller ikke. Kanskje er flere engasjert i klima- og værdebatter enn hva jeg var klar over, men responsen var veldig bra.

I mine intervjuer møtte jeg mennesker som ikke er usårbare. Bønder er sin egen sjef og har mange ulike roller, de er sterke og hardføre, er mye ute, og tåler en støyt. Men bak fasaden kunne det skimtes at yrket de har valgt også kan være veldig tungt, bekymringsfullt, og til tider ensomt, samtidig som noen ikke ville byttet yrke for noe som helst annet.

Jeg hadde i utgangspunktet en oppfatning om at bøndene ville oppleve tørkesommeren 2018 som en krise for seg og bruket. Både medieoppslag og annen informasjon var med på å forme denne oppfatningen. Jeg tok derfor utgangspunkt i teori om kriser, krisehåndtering og kriseledelse, og antok at dette ville være relevante verktøy for å belyse og forstå bøndernes responser på tørkesommeren.

Funnene jeg kom frem til viser imidlertid at opplevelsen av krise ikke var dekkende for de aktuelle informantene i Randaberg kommune. Seks av syv opplevde ikke tørken som en krise, noen opplevde det som krise per definisjon, men ikke personlig rammet. Samtidig kunne det blitt en mer omfattende krise dersom det samme været hadde vedvart lenger, og regnet ikke hadde kommet da det kom. Flere av informantene nevner at vått vær oppleves mye verre, og får mer negative konsekvenser, både for drift, humør og økonomi. Flere henviste til den våte sommeren 2017 som en langt mer krevende sommer enn sommeren 2018.

Kanskje har media vært med på å prege mitt inntrykk av krisen i norsk landbruk sommeren 2018, og at den også sannsynligvis ville være gjeldende i Randaberg kommune. Kanskje har Randaberg kommune som jordbrukskommune noen særtrekk, som gjør at de slapp billigere unna det verste. Dette blir diskutert mot slutten av oppgaven.

Tiltak som grøfting, kummer og leding av overflatevann blir nevnt av flere som tiltak mot ekstrem vått vær. Når det kommer til tørken i fjor var tiltakene primært importering av fôr, planter, og å investere i vanningsanlegg. Mange opplevde da økonomiske konsekvenser, samtidig som det ble lagt ned mye mer arbeid og tid den sommeren en beregnet. Samtidig har de fleste lært seg at en får ta det som kommer, når det kommer, og ta en dag om gangen. Tillærte ferdigheter gjennom generasjoner, og at en ikke kan gjøre så mye med været, går igjen.

Det er flere som mener at mer ekstremvær er forårsaket av klimaendringer, og at været har endret seg, men hva dette skyldes, og om det er menneskeskapt eller naturlige endringer, er det ulike meninger om blant bøndene. Men valget mitt av teori om kriseledelse, og teorier om kriser ville ikke falle helt på plass, når informantene ikke selv opplevde den aktuelle sommeren som en krise. Kanskje på noen punkter i teorien ville det blitt definert som en krise, men det ble ikke opplevd krise for de fleste. Sommeren 2017 med ekstremt vått vær, ble derimot trukket frem av flere som en opplevd krise, og følelse av motløshet. Noen gav uttrykk for at det er vanskelig å ta alle beslutninger alene, men rådfører seg som regel med andre før en tar et valg. Samtidig har det vært mange ulike somre gjennom tidene, så mange kan ha fordel av tidligere erfaring. Oppgaven har vært spennende, og lærerik, selv om funnene jeg kom frem til var noe overraskende.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	5
Innhold	7
1.0 Bakgrunn for valg av oppgave	9
1.1 Sommeren 2018	11
1.2 Klimaendringer	12
1.2.1 Ekstrem nedbør	12
1.2.2 Ekstrem tørke	14
1.2.3 Tørke, økonomisk krise og påkjenninger for bøndene.	15
1.3 Jordvern under press	17
1.4 Jordbruk i Randaberg Kommune	18
1.5 Forskningsspørsmål	20
1.6. Kort om Norges bondelag.....	21
2.0 Teori	22
2.1 Kriser	22
2.1.2 Ulike typer kriser	25
2.1.3 Trussel	25
2.1.4 Usikkerhet	26
2.1.5 Hast og viktighet	26
2.2 Beslutninger i shadows og streetslights	27
2.2.1 Beslutninger i krise	29
2.3 Kriseledelse og krisehåndtering.....	29
2.3.1 Media og kriser	32
2.3.2 Media og risikoforståelse	33
2.3.3 Krisen som godt mediestoff.....	33
2.3.1 Lederoppgaver- når krisen rammer	35
3.0 Metode.....	36
3.1 Forskningsstrategi.....	37
3.2. Valg av metode	39
3.2.1 Forskningsdesign.....	39
3.3 Datainnsamling	41
3.4 Primærdata og sekundærdata	41
3.4.1 Intervjuets fremgangsmåte og tema	42
3.4.2 Utvalg.....	43
3.4.3 Svakheter og styrker ved eget forskningsdesign.....	45

3.5 Sekundærdata	46
3.6 Transkribering, koding og dataanalyse	47
3.7 Reliabilitet og validitet	48
3.7.1 Generalisering.....	50
3.8 Etikk	51
4.0 Empiri	52
5.0 Presentasjon av data.....	53
5.1 Forskningsspørsmål 1: Opplevde du det ekstreme været sommeren 2018 som en krise?	54
5.2 Forskningsspørsmål 2: Fikk sommeren 2018 følger for driften av gården, og dersom det var tilfelle, hva var følgene?	55
5.3 Forskningsspørsmål 3: Med tanke på ekstremværet sommeren 2018, i hvilken grad har du tilpasset driften av gården, med tanke på at slike værtyper kan komme igjen?	57
5.4. Kort oppsummering av funn fra intervjuer med gårdbrukere	59
5.5 Presentasjon av funn i samtale med landbrukskontoret	61
5.6 Bonden alene på topp med alle beslutninger	65
5.7 Hvorfor ser ikke beslutningstakerne krisen komme?	67
6.0 Oppsummering, diskusjon og konklusjon.....	68
6.1 Videre forskning.....	74
7.0 Etterord	76
Litteratur	78
Forelesninger	78
Internettkilder	79

1.0 Bakgrunn for valg av oppgave

Bakgrunn for oppgavevalg er kort beskrevet og forklart i forord til oppgaven. Men det som er viktig for meg som student på endringsledelse, er å finne ut hvordan bøndene på Randaberg ble påvirket av det ekstreme været som var sommeren 2018. Vi hadde en sommer med veldig varmt og pent vær, noe som førte til ekstrem tørke for landbruket. Ved ekstrem tørke vil avlinger slutte å vokse, eller dø. Som bonde kan det tenkes at det igjen fører til ekstreme bekymringer, utfordringer, og vanskelige beslutninger. På Sør- Vestlandet har det til tider opplevdes før at det har vært ekstreme nedbørsmengder. Men ikke like ofte har en opplevd ekstrem så tørke.

Hvordan opplevde bøndene dette, som jeg vil oppfatte som en krise, selv? Hvordan ble de påvirket? Hvilke ettervirkninger fikk sommeren for driften på gården? Og har bøndene selv kommet på tiltak som kan være til hjelp for fremtiden hvor det er spådd at vi vil se mer og mer av ekstreme væertyper. Hva har eventuelt blitt gjort? Og hvorfor, eller hvorfor har ikke tiltak blitt iverksatt? Dette er noen av spørsmålene jeg har ønsket å finne ut mer om i denne oppgaven.

Som en vanlig norsk forbruker er jeg opptatt av trygghet når det kommer til matvaner. Jeg ønsker å vite at maten min er trygt produsert, at det eksisterer minst mulig av tilsetningsstoffer og antibiotika i maten jeg inntar, at maten har norsk opphav og har etiske retningslinjer oppfylt. Det er kjent at Norge har veldig strenge regler for bruk av antibiotika når det kommer til norsk husdyrhold, og at det er lavest i Europa. Norsk kylling for eksempel har lavest forekomst av antibiotika resistens i hele Europa.¹

Samtidig er det også viktig for fremtidens generasjoner å vite at vi er stand til å produsere vår egen mat. Norge er et fritt og vakkert land, samtidig som en ser store utfordringer i verdensbilde. Vi er gjerne mer informert grunnet rett til for eksempel skolegang, men samtidig er verdensfreden truet, og det er krig i flere land. Norge har siden krigen sluttet i 1945 blitt et sterkt og økonomisk trygt land å bo i. Forhåpentligvis vil vi ha det slik i mange år fremover, men det er viktig å ta vare på norsk landbruk nettopp for å kunne produsere vår egen mat, og ikke være avhengig av eksport og import. Skulle vi bli rammet av en krisetid, og en krigstid, er det desto

¹(<https://www.matprat.no/artikler/matproduksjon/lavt-antibiotikabruk-i-norsk-husdyrhold/>).

enda mer viktig å produsere vår egen mat. Bli andre land også preget av en krig eller en krisetid, kan det tenkes at de vil tenke på sine egne først, og da blir det dumt å være avhengig av import av matvarer. Selv kan jeg huske historier fra da farfar fortalte om tiden på Randaberg, under andre verdenskrig. I tillegg til redsel og frykt, og det å leve nær fienden, var de tross alt heldige som bodde på en gård, og klarte for så vidt å leve av denne også under krigen. Det var tider da kyr ble foret med papirsekker for det ikke var fôr å oppdrive, men de var allikevel noen av de heldige. Rett etter krigen kunne de igjen ta opp levebrødet, reise inn til Stavanger med hest og kjerre for å selge grønnsaker til Stavangers befolkning.

Vi bør ikke gjøre oss helt avhengige av andre land for å ha mat på bordet. Det handler både om bruk av stoffer, sprøytemidler og antibiotika. Kan en med sikkerhet vite alt om dette, dersom maten vår er importert fra andre land? Hvilke krav stiller andre land til matproduksjon i forhold til norske krav?

Spiser vi norsk mat, vet vi hvor strenge reglene er i Norge, og en kan være trygg på at maten vi inntar ikke gjør oss syke eller at vi opplever antibiotika resistens. Samtidig handler det om å ta vare på landbruket, det handler om å ta vare på den norske bonden som en yrkesgruppe, det handler om dyr som holder nede utmark, dyr som hindrer Norge fra å gro igjen, det handler om trygghet for våre etterkommere, det handler om å være selvforsynt i en krise eller nedgangstid. Det handler om trygg og god mat.

Ekstreme værtyper hører vi mer og mer om. Venner jeg kjenner i Gambia, Afrika, opplever det samme. Været er i endring, det er mindre forutsigbart, og det er mer tørke, samtidig som det er lengre perioder med regn.

I denne oppgaven undersøker vi om bønder som yrkesgruppe blir mer påvirket av disse endringene enn du og meg, som ikke har en jobb som påvirkes av vær og vind. Dersom det blir slik som det er spådd, må noe endres for å ta vare på norsk landbruk. Først og fremst vil jeg finne ut hvordan og på hvilke måter bøndene ble preget av sommeren 2018, og deretter om de har iverksatt tiltak, og hva de selv tenker om fremtiden, og hva som eventuelt skal til av tiltak, for å sikre fremtidig matproduksjon.

1.1 Sommeren 2018

For mange huskes sommeren 2018 som en super sommer. Det var varmt og godt, og en fikk kjenne på en skikkelig varm sommer, en sjeldenhet for denne kanten av landet. Mange nøt godt av dette, samtidig fikk en stor gruppe mennesker, de som driver jordbruk og gårdsbruk, store bekymringer og utfordringer knyttet til det ekstremt pene været. Konsekvensene har vi mulig ikke sett alt av enda, selv 1 år etter.

Tidligere forskning, (Riis 2018), viser til at sommeren 2018 påførte hele Sør- Norge stor tørke både på forsommeren og våren. Sørlandet og Østlandet ble påført økonomiske tap, det ble formangel, og avlingene generelt ble ikke bra. Samtidig ble sensommeren og høsten fulgt opp av en meget våt høst.

Mange bønder antas fikk en økonomisk knekk, og det antas at en vil se effekter for både privat- og bedriftsøkonomi. Dette vil en kunne se i oppbremsing av investeringer for eksempel. En kan også anta at flere bruk vil nedlegges, noen blir «tvunget» til det, men for andre som gjerne har vært i tvil om de skal drive videre, kan dette ha vært spikeren i kista.



Foto: Charlotte Nybø, plommer fra Randaberg

1.2 Klimaendringer

Globalt sett så antar en at klimaendringer vil ha en stor betydning for verdens landbruksproduksjon. Som følge av dette vil en da også se konsekvenser knyttet til matproduksjon, en vil reduserte muligheter til matproduksjon. Rapporten fra Uleberg og Dalmannsdottir (2018) viser at endringene som skyldes klima vil være mindre i nordlige land, og det kan dermed bety at nordlig matproduksjon kan få en større betydning for fremtiden. Det vil dermed også si at det blir viktig å ta vare på matproduksjonen som er her, og grunnlaget for matproduksjonen i en global sammenheng. Vi har i de senere år sett at flere områder med dyrket mark, matjord, blir brukt for utbygging av boligområder eller industriområder. Rapporten understreker viktigheten av at vi beholder de områdene som er egnet for dyrking av mat til nettopp dette formålet.

1.2.1 Ekstrem nedbør

En rapport utført av NIBIO handler om hvordan bønder i Norge kan tilpasse seg fremtidens klima.² Ifølge rapporten så antar en at en i Norge kan få lengre vekstsesonger. Altså at en har en lenger vekstperiode hvor mat kan dyrkes over en lenger tid en per i dag. Men det er ikke klart at bøndene får fordel av dette, da nedbøren vil spille en rolle.

«I Norge er det et politisk mål at matproduksjon skal øke med 20 prosent innen 2030 for å sikre fremtidig matforsyning. Da må bøndene dyrke og høste oftere, og få flere jorder og områder å dyrke på»

Det som antas å være noe av den største utfordringen knyttet til klima er nedbør. Det er forventet mer nedbør om høsten og våren, og det er forventet åtte til femten prosent mer nedbør om høsten. Når det er mer nedbør, blir markene våtere og det øker dermed sjansen for at bonden får skader på markene etter kjøring av maskiner, som igjen kan utfordre tidsvinduet for såing og høsting. Det antas også at i noen regioner vil sommeren bli tørrere, og at det dermed kan bli aktuelt for noen bønder med vanningsanlegg. Varmere og tørrere

² <https://forskning.no/jord-og-skog-klima-landbruk/slik-kan-bonder-i-norge-tilpasse-seg-fremtidens-klima/386114>

vær kan føre til mer skade i forhold til insekter, som igjen vil føre til mer bruk av sprøytemidler, og problemer med nye arter skadedyr. Men tørrere somrer kan også gi mindre soppangrep.

På Sør-Vestlandet, som er landsdelen som er mest relevant for denne oppgaven, så forventes det en økning i nedbør på fjorten til seksten prosent også om vinteren. En kan dermed anta at klimaendringer faktisk kan tvinge frem endringer de neste årene.

Videre vises det at ekstremvær fører til økt miljø risiko fra jordbruksområder. Høye konsentrasjoner av jord og næringsstoffer blir ført til nærliggende vann og vassdrag. I løpet av de siste 25 årene har forskere kun sett så høy vannstand tre ganger tidligere. Målingen ble gjort på en målestasjon på Østlandet i 2019. Det at det er høy vannstand skyldes hovedsakelig at klimaet er i endring, vi får kraftigere og flere nedbørsperioder. Når det blir mye nedbør, så kan det også føre til økt avrenning og dermed mer risiko for næringsstoff- og jordtap til vann og vassdrag. Videre mener forskere at det er veldig viktig å sette inn spesifikke tiltak så fort som mulig, for å unngå miljøproblemer som kan oppstå. Tiltak som forskere mener, som kan bremse ned partikkeltap fra jordbruk, er å ikke arbeide for tett på jordbruksbekkene. Fangvekster kan også være nyttig for å redusere risiko for erosjon på markene om høsten. Et annet tiltak som blir foreslått, er å dyrke kornsorter som bruker lenger tid for å bli moden, slik at de da også beskytter jorden, dette også med tanke på at vi kan få lengre vekstsesonger. Men selv om det er varslet høyere temperaturer i årene fremover, er det også varslet om høyere nedbørsmengder. Grunnet mer nedbør, blir det mer utfordrende for bøndene å komme seg ut på markene for å høste inn råvarene. Spørsmålet blir da om det finnes noen verdi for bøndene med lengre vekstsesonger, dersom det samtidig er mer nedbør, og en ikke kommer til råvarene på åkrene.



Foto: Charlotte Nybø. Vått på jordene, Randaberg

1.2.2 Ekstrem tørke

«Bønder i Sør-Norge er i akutt krise. Det er de også i store deler av Nord-Europa, i Australia, i deler av Canada og USA. Langvarig høge temperaturer og ekstremt lite regn forårsaker kollaps i avlingene i flere mat- og fôrvekster»³

Sesongen i fjor var preget, før nedbøren kom, av ekstrem tørke. Store deler av sentral og Nord-Europa ble rammet. Nå er forskere redde for at om 25 år så kan dette være vanlig. Dersom dette blir tilfelle, vil vi også se store konsekvenser i landbruket og i matforsyningen, på samme måte som det vil få store konsekvenser ved ekstrem nedbør. Begge deler to ekstreme vær-situasjoner, som kan og vil få følger for landbruket. Tidligere er det nevnt hvordan det er forventet mer nedbør, og nå frykter forskere at sommeren 2018 kan bli det som er normalen innen 25 år.

Tørken i nord førte til en reduksjon i avkastningen på opptil femti prosent. Samtidig er det vanskelig å si helt konkret hvilke konsekvenser vi vil få ut av det. Den ekstreme tørken vi så i fjor, og global oppvarming, vil gi mer ustabil vær fremover. Samtidig mener forskere at norske bønder er flinke til å tilpasse seg, og at økte sommertemperaturer kan føre til lengre vekst sesonger. Men dersom sommeren 2018 skulle bli normalen, og vi får en slik sommer hvert år fremover, ville det føre til en stor omstilling. Siste tørken som en så, som kan sammenlignes med i fjor, så man på midten av 40-tallet. Dersom dette vil gjenta seg ofte, må man tenke over maten en produserer, om en skal dyrke andre typer sorte korn, mais, poteter og lignende.⁴

Andre forskere igjen, mener at dette fenomenet, ekstrem tørke, vil skje igjen og oftere. Avlingsskader vil skje, men det kan være noe ulike grunner til at de oppstår. Både klimaendringer og global oppvarming vil være med på at vi får mer vekslende vær. Sommeren 2018 førte til ekstrem tørke, men samtidig så man ekstrem nedbør året før. Begge deler er vanskelig å forberede seg mot, men sannsynligheten for at vi vil se mer av dette foreligger. Jon Georg Dale, landbruksminister i 2018, mente at det ikke var fare for matvaresikkerheten i Norge, men at for bøndene som var rammet, så var det alvorlig.⁵ Det er tydelig at noe må gjøres i norsk landbruk for å være mer rustet mot slike ekstreme

³ <https://www.bondelaget.no/moreogromsdal/nyheter/krise-for-bondene>.

⁴ <https://forskning.no/klima-vaer-og-vind/forskere-advarer-om-mer-torke-i-europa-i-fremtiden/1353483>.

⁵ <https://www.dagsavisen.no/nyheter/innenriks/forsker-ekstremtorke-vil-komme-igjen-og-oftere-1.1174183>

væertyper. Noe må gjøres slik at norsk landbruk finner metoder for å kunne håndtere ekstremvær. Dersom bøndene opplever avlingssvikt, som kan komme av ekstrem tørke, kan det i verste fall føre til enkelte bønder går konkurs. Landbruksministeren sier at jordbruksavtalen fungerer slik at bønder skal få hjelp til å få i gang produksjonen igjen, men etter sommeren 2017 og nedbøren som rammet bøndene da, er lagrene for såkorn brukt opp. Dermed ser en viktighet av å ha fulle kornlagre til enhver tid. Som forskere sier, er det sjans for at vi vil se og oppleve mer ekstrem vær, både når det kommer til nedbør og til tørke.⁶

1.2.3 Tørke, økonomisk krise og påkjenninger for bøndene.

I august 2018 skrev leder for Møre og Romsdal Bondelag et innlegg i avisen Nationen.⁷ I artikkelen sier lederen noe om det han mener er et fellestrekk for myndighetene og ledelsen i samvirkeorganisasjoner- at det er mangel på forståelse for den akutte økonomiske og psykiske krisen mange bønder befant seg i sommeren 2018.

Grunnet den ekstreme tørken som rammet flere bønder i spesielt Sør- Norge, befant flere bønder seg i en akutt krise. Uvissheten, utryggheten, fortvilelsen og tidspresset har nok alle hatt innvirkning på opplevelsen om en krise. Og økonomisk usikkerhet. Grunnet tørken gikk flere avlinger til grunne. Både når det kom til fôrvekster og matvekster.

Det blir skrevet om hvordan Norges landbrukssamvirke fungerer veldig bra i normale tilstander. De gir gode tjenester, og sørger for gode priser for produktene. Også når krisen med tørke rammet, kom de med flere tiltak og råd for hvordan bøndene skulle komme seg gjennom denne krisen, med gården og helsen i behold. Myndighetene og landbruk så begge at krisen var et faktum, både for land og for landbruksnæring.

Likevel blir de kritisert. Det kritikken dreier seg om er at myndigheter og ledelse i samvirkeorganisasjoner ikke har forståelse for den akutte økonomiske og psykiske krisen som bøndene havnet i. Krisen som rammet denne sommeren, handlet ikke kun om fôrmangel, men det gikk også mentalt inn på de som ble rammet. Bøndene ble rådet om å

⁶ <https://forskning.no/ntb-landbruk/forsker-ekstremtorken-vil-komme-igjen--og-oftere/1213459>.

⁷ <https://www.nrk.no/mr/starter-forhandlinger-om-krisepakke-1.14173665>

bestille halm, og annet fôr, de fikk råd om å holde produksjonen i gang. Men for den enkelte bonden var ikke dette like enkelt gjort som sagt. Lederen for bondelaget kritiserte de som sitter på toppen for manglende vilje og evne til å tenke seg inn i situasjonen selv.⁸ Hvordan det må være å strekke driftskreditten til det ytterste, og likevel ha rekninger på flere x antall tusen som skal betales, og samtidig være klar over at en ikke får det før i februar, når tilskuddet kommer. Bøndene har ifølge artikkelen vært redde for å ta telefon, åpne postkassen, lagt seg utslitte og trøtte, uten å få sove, grudd seg for å stå opp. Og så stilles spørsmålet om da lederne selv hadde turt å bestille fôr til dyra sine på flere hundre tusen.

Det kom frem forslag til tiltak både til regjering, Felleskjøpet, Tine og Nortura. Forslaget til regjeringen var å gi tilskudd raskere, og at satsene må henge sammen med prisnivået på fôr. Felleskjøpet må gjøre mer med grovfôromsetningen, at de kan starte eget salg av halm, slippe å stå i kø, Tine og Nortura bør etablere en ordning med forskuddsbetaling på kjøtt og melk, samtidig som de bes jobbe hardt mot butikkjedene for å tilpasse kampanje tider, og prioritere norske produkter. Samvirkene er ikke foretak for å tjene mest mulig penger, men for å være en hjelp og støtte for bonden, og de må være der når krisen skjer, ikke lenge etter.

Det er dermed ikke helt samstemt hva forskere og nevnte leder for bondelaget (Møre og Romsdal) tenkte om krisen som rammet i fjor sommer. Landbruksministeren mente på den tiden det ikke var krise for matvaresikkerheten, men at en burde innføre tiltak. Lederen for bondelaget mente bøndene burde bli tatt mer vare på i forhold til den økonomiske og psykiske krisen bøndene opplevde.

Som bonde, og selvstendig næringsdrivende, er en helt og fullt sin egen sjef. Det er retningslinjer, lover, og reguleringer gitt fra den norske stat en må forholde seg til, men i bunn og grunn står en alene, som sin egen leder. I flere yrker finner vi fagorganisasjoner som ivaretar de ansatte og deres rettigheter, som bonde har en også organisasjoner som en kan knytte seg til. Men sammenlikner en med andre industrier, som for eksempel oljeindustrien og norsk landbruk, vil en se klare forskjeller. Som bonde står en ofte alene med bekymringer, utfordringer og hardt arbeid, samtidig som en skal fullt overblikk over hele driften.

⁸ <https://www.bondelaget.no/moreogromsdal/nyheter/krise-for-bondene>.

1.3 Jordvern under press

I en artikkel fra regjeringen vises det til at kun 3% av Norges landareal består av dyrket mark.⁹ Det blir viktig for Norge som nasjon å bevare matjord, for å sikre mat fremover, samtidig som en må tenke på at de som kommer etter oss skal ha samme mulighet til å sikre seg mat ved dyrking. Faktisk er det ingen land i EU som har mindre dyrket jord til matkorn. Kun 30% av de 3% med dyrket mark, egner seg for matkorn. Samtidig som 90% av jordbruksarealet per nå går til å dyrke dyrefôr.

Av samme rapport fremkommer det at de siste 25 årene har det totale jordbruksarealet økt, men den jorda, den antatt beste jorda hvor en kan dyrke korn, grønnsaker og poteter, er blitt redusert. I rapporten nevnes årsaken til dette, at det er blitt mer innmarksbeite, og at fulldyrket jord flere steder er tatt ut av drift, eller blitt omdisponert.

Jordsmonnet er en ikke fornybar ressurs, og det vil ta flere hundre år for å danne god matjord. Jordvern ble et mer viktig tema fra 1970- tallet. Men befolkningsvekst, og samfunnsutvikling fører til konflikter og utfordringer grunnet at mye av matjorda ligger rundt og utenfor byer, hvor det da også vil være naturlig å utvikle områdene i takt med samfunnsutvikling og befolkningsvekst. Og hvem skal bestemme hvilken faktor og hensyn som skal veie mest.

I dag er det kommunene som er tildelt en viktig rolle når det kommer til å ivareta nasjonale og regionale jordvernhensyn. Jordloven og plan- og bygningsloven er lovene som dag regulerer kommunenes forvaltning av jordbruksarealer. 1. juli 2009 trådte den reviderte plan- og bygningsloven i kraft. Den har fått flere virkemidler for å styrke jordvern.

⁹ <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/landbrukseiendommer/innsikt/jordvern/id2009553/>

1.4 Jordbruk i Randaberg Kommune

Randaberg Kommune er Norges minste fastlandskommune, og ligger ved kysten. Store deler av Randaberg er relativt flatt, og flere områder er godt egnet for å drive landbruk. Av landarealet i kommunen, består nesten 3/5 av dyrket jord.

De brukene som eksisterer, er middels store. Det drives både melkeproduksjon, hønsehold, og noe gris. Det blir dyrket en del poteter, og grønnsaker. Etter Klepp, har Randaberg størst grønnsaksareal av kommunene i Rogaland.¹⁰

Ifølge tall fra Statistisk sentralbyrå er det 85 mennesker i Randaberg kommune som arbeider innenfor jordbruk, skogbruk og fiske.¹¹ Ved intervju med ansatt i Plan og Miljø i Randaberg kommune, landbrukskontoret, fremkommer det at det i dag er 65 enheter eller foretak som søker statlig tilskudd til landbruksdrift i Randaberg kommune. Dette er ikke helt eksakte tall, da det bak disse foretakene kan være flere som driver en samdrift sammen. Det er dermed vanskelig å oppgi et helt korrekt tall.

I september 2019 ble Randaberg Kommune tildelt den nasjonale jordvernprisen. Den nasjonale jordvernprisen er et tiltak for å styrke jordvern.

«Jordvernprisen skal bidra til å øke oppmerksomheten om jordvernet og få fram gode ideer og eksempler på tiltak, planer og strategier for å ta vare på dyrka mark. Målgruppen for prisen er fylkeskommuner og kommuner som tar aktive grep i regionale planer og i kommune- og reguleringsplaner.

Randaberg kommune har jobbet systematisk i sin planlegging for å redusere omdisponeringen av dyrka jord. I kommunens visjon "Den grønne landsbyen" framheves dyrka jord som noe positivt ved å knytte det til Randaberg sin identitet som en levende landsby, og til natur- og friluftsliv i et rikt kulturlandskap»¹²

¹⁰ <https://snl.no/Randaberg>.

¹¹ <https://www.ssb.no/kommunefakta/randaberg>.

¹² <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nasjonal-jordvernpris-til-randaberg-kommune/id2667334/>

Ifølge Olaug Bollestad, nåværende landbruks- og matminister, som delte ut prisen, mener hun det er imponerende hvor lavt Randaberg kommune ligger når det gjelder omdisponering av dyrka jord, og ligger lavere enn de fleste andre kommuner på Jæren. Randaberg kommune har over lenger tid hatt søkelys på jordvern. Kommunen har vist at de klarer å balansere vekst, effektiv arealutnytting og redusert transportarbeid.

Regjeringen la i 2015 frem en nasjonal jordvernstrategi. Stortinget fastsatte et mål om å være under 4000 dekar når det kommer til omdisponering av dyrka jord. Regjeringen ba om at målet gradvis skulle nås innen 2030.¹³

Årsaken til at jordvern kommer inn som et element i denne oppgaven er bunnet i at det henger sammen når det kommer til landbruk. Oppgaven har som formål å belyse hvordan sommeren 2018 påvirket bøndene, og på hvilken måte. Videre blir det undersøkt hvilke konsekvenser en kan se av sommeren 2018, og hva bøndene selv gjør for å ruste seg mot ekstrem nedbør og ekstrem tørke. Det antas at sommeren 2018 også fikk helsemessige konsekvenser for noen, bunnet i svekket økonomi, og en følelse av å ikke kunne gjøre noe med det som skjedde. At kommuner har søkelys på jordvern, anses da som særdeles viktig for å vite for fremtiden at dyrka mark skal bli vernet så mye det lar seg gjøre.

Det er en trygghet, og gir en form for forutsigbarhet for bonden. En kan tenke at det blir det dyrking videre, for denne politiske perioden hvert fall. Det er viktig for den norske bonden, og den norske befolkningen å vite at vi har grunnlag, og arealer til å kunne dyrke norsk produsert mat. Og kanskje en gang frem i tid vil også klimaendringer i landbruk komme inn under tematikken til jordvern. Hvem skal til sist ha et overordnet ansvar for å bevare mulighet til å dyrke mat i Norge, til tross for mer og mer ekstreme vær typer? Det er trolig snakk om store summer som skal til, for en innovasjon som eventuelt trengs i norsk landbruk for å kunne sikre fremtidig matproduksjon med tanke på ekstrem vær.

¹³ <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/landbrukseiendommer/innsikt/jordvern/jordvern/id2009556/>

Mitt utgangspunkt for å gjøre en undersøkelse blant bønder i Randaberg kommune falt naturlig, da jeg selv er født og oppvokst på gård der, og har kjennskap til flere som driver med landbruk og jordbruk i kommunen. Samtidig har jeg sett selv hvordan vær kan påvirke bonden på nært hold.



Foto: Charlotte Nybø, Bø raunen, Randaberg.

1.5 Forskningsspørsmål

Nedenfor klargjør jeg problemstillinger og forskningsspørsmål.

Problemstillingene for oppgaven er følgende:

- *Hvilke konsekvenser opplevde bøndene som følge av tørkesommeren 2018, og hvilke tiltak ble iverksatt for å håndtere denne situasjonen?*
- *Hva gjør bønder for å bedre tilpasse seg kriser som mer og mer ekstremvær?*

For å følge opp problemstillingene har jeg formulert følgende forskningsspørsmål:

- Forskningsspørsmål 1- Opplevde du som bonde det ekstreme været sommeren 2018 som en krise?
- Forskningsspørsmål 2- Fikk sommeren 2018 konsekvenser for driften av gården, og dersom det var tilfelle, hva var følgene?
- Forskningsspørsmål 3- Med tanke på ekstremværet sommeren 2018, i hvilken grad har du tilpasset driften av gården med tanke på at slikt vær kan komme igjen?

I forkant av intervjuene, ble det utarbeidet en intervjuguide (se vedlegg). I intervjuguiden ble det listet opp en liste over generelle temaer og spørsmål som jeg ønsket å gjennomgå for å bedre få et bilde av hva kommer til konsekvenser og tiltak rettet mot ekstrem vær.

Det ble i tillegg laget en intervjuguide med mer overordnet spørsmål når det kommer til intervju med Landbrukskontoret i Randaberg kommune (se vedlegg).

1.6. Kort om Norges bondelag

Bøndene stod ikke alene i møtet med den ekstreme sommeren 2018. For å forstå reaksjonene blant bøndene, og de tiltak som ble iverksatt, er det behov for å beskrive landbrukets egne organisasjoner. Bondelaget er særlig viktig for bøndene i Randaberg, og denne organisasjonen var viktig for dialogen med myndighetene om iverksetting av tiltak. Som en del av bakgrunnen for det som skjedde sommeren 2018, er derfor en kort beskrivelse av Norges Bondelag relevant for oppgaven.

Norges Bondelag er den ledende organisasjonen for næringspolitikk og service i landbruket og har over 63.000 medlemmer og om lag 515 lokallag og 18 fylkeslag.

«Norges Bondelag er den ledende organisasjonen for næringspolitikk og service i landbruket. Med 63.000 medlemmer i ryggen jobber vi for å sikre de beste vilkårene for norsk matproduksjon. Norges Bondelags hovedmål for norsk landbruk er å øke den bærekraftige matproduksjonen og sjølforsyninga basert på norske ressurser, og å øke verdiskapinga gjennom bruk av ressursgrunnlaget på den enkelte gården. Det gir næringsutvikling, arbeidsplasser og grobunn for levende lokalsamfunn i hele landet.»¹⁴

Norges Bondelag kan vel kalles interesseorganisasjonen til Norges bønder, gårdbrukere og alle som driver med landbruk. De har et ansvar for å sikre gode vilkår for norsk matproduksjon, øke bærekraftig matproduksjon og øke verdiskapning gjennom bruk av ressurser på den enkelte gård. De har samarbeid med Nortura, Tine, og andre store merkenavn som har ansvar for norsk mat, kjøtt, melk og lignende. De har ansvar for kjempe

¹⁴ <https://www.bondelaget.no/vimener/>

bøndenes sak, og at det blir satset på norske ressurser. Flere informanter jeg har pratet med trekker frem Norges Bondelag som en nyttig organisasjon, som også arrangerer sammenkomster for norske bønder, på tvers av produksjon, og slik da dele og lære av andres erfaringer. Det er også Norges Bondelag, sammen med småbrukarlaget, som kjemper kampene hvert år i jordbruksforhandlingene med regjeringen, for bøndene.

Også i Randaberg kommune finnes det et lokallag, da som en lokal gren av Norges Bondelag. Etter samtale med de utvalgte bøndene, sier de at de har tillit til lokallaget og den jobben de gjør på vegne av medlemmene.

2.0 Teori

I dette kapittelet, vil jeg ta for meg teori som jeg finner relevant for oppgaven og problemstillingene. Jeg starter med først med å forklare hva en krise er, hvem som definerer hva som er en krise, og belyser hvordan dette er relevant for oppgaven. Deretter vil jeg skrive om beslutninger i kriser, kort om kriseledelse, og skrive om temaet medier og kriser.

Ut fra skriverier blant annet i mediene antok jeg at disse teoretiske elementene ville være relevante for å svare på problemstillingene. All den tid, sommeren 2018 ble beskrevet som en krise, var det mest aktuelt å ta i bruk begreper og antagelser fra dette teorifeltet.

Håndtering av krisen vil for bønder være å sette i verk tiltak og endringer som kan bøte på situasjonen. De leder en virksomhet som er relativ kompleks, og utøver derfor en form for kriseledelse når det oppstår akutte situasjoner, som for eksempel mer ekstremvær. Det betyr også at oppgaven har en forankring i endringsledelse, her i betydningen bønder som ledere som skal håndtere en situasjon med ekstremvær som satte bøndene på en alvorlig prøve.

2.1 Kriser

Er det dermed allerede opplest og vedtatt at sommeren 2018 var en krise? Hvordan kan en ta utgangspunkt i at sommeren var en krise? Hvem bestemmer hva som defineres hva en krise er, og sist, men ikke minst, hva er egentlig en krise?

Krise kan være alt som i en eller annen grad får oppmerksomhet. Det kan være noe media og folk snakker om. Hadde det skjedd en alvorlig matforgiftning på en restaurant i Stavanger, kunne det blitt sett på som en krise. Årsaken er at det er akutt, det er noe som vanligvis ikke skjer, det er avvik fra normalen. Men hadde det samme skjedd i et annet land, hadde gjerne ingen løftet et øyelokk av den grunn.

Kulturforskjeller vil også prege hva som anses som en krise eller ikke. Som i eksempelet ovenfor, så hadde en gjerne ikke reagert på Bali, fordi det skjer oftere der, det er ingenting unormalt med det. Men i Stavanger så skjer det sjeldnere. Som med sommeren 2018, da været var preget av tørke og lite eller ingen nedbør, så er det ikke nødvendigvis en krise i andre land som til stadighet opplever tørke perioder. Men i Norge hvor en dyrker etter klimaet slik det normalt er, vil en slik sommer trolig føre til en krise for de som er rammet, fordi en blir utfordret på mange plan, utenfor det som er ansett som normalt. Det handler om noe som er utenfor normalen. Mobbing på arbeidsplass og seksuell trakassering er i Norge ansett som veldig alvorlig, mens i andre land er dette kanskje ikke like viktig.

Vi er utsatt for trusler og kriser overalt. Av nyhetsbildet ser vi mennesker på flukt, vi ser sult, terror og dataangrep. Hele trusselbilde har endret seg. Selv har jeg merket at jeg er mer skeptisk nå enn før for å fly lange distanser, er mer redd for å reise til noen land, er mer årvåken i forhold til hva jeg spiser, som jente er det også dessverre slik at en ikke bør gå alene sene, mørke kvelder, og en må passe på drinken sin når er ute i byen. Samtidig er truslene vi står ovenfor relativt nylige, det vil si at vi ikke helt enda vet følgende av alt. Sommeren 2018 eksempelvis førte til forkrise for en del av bøndernes husdyr, avlinger tørket ut. Som sjef for egen virksomhet, kan en si gårdene stod ovenfor en trussel og krise som en ikke har sett i Norge siden midten av 1940-tallet (sist gang det var like tørt).

I følge Boin, t'Hart, Stern og Sundelius (2018) ser vi en økende tendens til bruk av ordet og begrepet krise. Vi ser det dagligdags i bøker, tidsskrifter, politikk, og innenfor sosiale samtaler. Når vi snakker om en krise så tenker vi på noe som *truer* en person, gruppe, organisasjon, kultur, samfunn, eller verden. Det er noe som må gjøres, og det må gjøres raskt. En må handle raskt. Noe som kjennetegner kriser er at det er et *overraskende* element, noe en ikke visste om på forhånd. Et annet kjennetegn er at det som skjer anses som en *trussel*, det oppstår *forvirring*, *usikkerhet*, *manglende kontroll* og *tidspress*. Andre kjennetegn ved krise er at det kan være for mye og for lite informasjon samtidig, mange

aktører dukker opp, sammenbrudd i regulære beslutningsrutiner, stor interesse fra mange hold. De tre typene Boin, t'Hart, Stern and Sundelius har lagt mest vekt på i forhold til beskrivelse av kriser, er 1) trussel, 2) usikkerhet, og 3) hast. En kan tenke seg at sommeren i fjor førte til at flere bønder kjente på en trussel, en usikkerhet, og at noe måtte gjøres raskt.

Krise oppstår når det er noe politivesen, brannvesen, eller helsevesen ikke kan håndtere situasjonen. Dersom de kan håndtere det som oppstår, vil situasjonen ses mer på som en ulykke, heller en krise. Det er noe som går utover normal funksjon.

Vi kan skille mellom personlig krise, økonomisk krise, økologisk krise og politisk krise.

Personlig krise er noe som rammer en selv. Det kan være en periode preget av sykdom eller ulike uroligheter som rammer en, og som deretter igjen kan føre til tilstander som mental ustabilitet. Økonomisk krise er når en blir rammet av en periode med for eksempel nedgang i business aktiviteter, og profitt (her prater en for det meste om organisasjoner, selskaper og lignende), generelt svak økonomi. Når det kommer til økologiske kriser, eller miljømessige, handler det om kriser som fører til endringer i miljøet, som truer overlevelsen av en rase eller en populasjon. En politisk krise referer til en situasjon hvor den politiske elite eller institusjon er i fare for å bli byttet ut til fordel for andre eller andre partier (Boin, t'Hart, Stern and Sundelius 2018).

Olsen, Reiss Mathiesen og Boyesen (2008) har definert flere kjennetegn på en krise;

«Kjennetegn på krise er at det som forgår skjer på en måte ingen helt har forstilt seg, og at kriseledelsen blir kastet inn i vanskelige og ukjente beslutningssituasjoner der konsekvensene av det de gjør kan bli svært alvorlige. Her er trusler, usikkerhet, overraskelser og tidspress i stort monn»

(Olsen, Reiss Mathiesen og Boyesen 2008: 14).

2.1.2 Ulike typer kriser

Kriser kan igjen inndeles i ulike typologier. Det er ulike typer kriser ut fra hvordan krisen oppstår og avsluttes. Oppstår den raskt og plutselig, og avsluttes fort, har vi en akutt og *brennende krise*. Eksempler på det kan være brann, den oppstår raskt, men slukkes ofte fort, og er da ferdig. Andre eksempler er flykapping. Begynner krisen raskt, men tar lang tid for avsluttes, kalles den en *rensende krise*. Et eksempel på det kan være et opprør. Det oppstår raskt, men tar lang tid før enighet og løsninger er på plass. Mennesker kan bli tatt, arrestert, men krisen er ikke over med det samme. En krise som går langsomt, men blir som blir tidlig avsluttet, kalles *lange skyggers krise*. Eksempler her kan være drapet på Palme, finanskrisen, og utbredelse av hiv-smitte. Så til slutt finner vi typologien *krypende krise*. Det er hvor en krise kommer sent, tar tid, og som nesten aldri blir ferdig eller avsluttet. Eksempel på det kan være klimaendringer, multiresistente bakterier, mangel på vann og mat.

2.1.3 Trussel

Krise oppstår når noen i et sosialt system føler at ens kjerneverdier er truet. Det er altså en trussel. Når en tenker sikkerhet, rettferdighet, regler og lover, velferd, helse, og integritet som er høye verdier for mange, så skjønner en at dersom noe blir endret under de nevnte tema, så kan det oppleves som en trussel, og en kan kjenne på at det oppleves som en krise. Si at for eksempel vannet forsvinner, gass eller strøm blir tatt fra oss, så vil det få store konsekvenser for våre hverdagslige rutiner. Desto mer våre verdier er truet, desto mer vil vi få en følelse av krise. Når vi setter søkelys på en trussel, så er det fremdeles noe en kan gjøre. Det er enda ikke oppstått en krise, og kan få tid til å gjøre noe med trusselen, før krisen inntreffer. Trusselen er ofte, men ikke alltid, klar, og en vet hvor eller hvordan en kan slå til for å forhindre en eventuell krise. Krisen vil oppstå når trusselen føles alvorlig, eller inntreffer. Trussel er ofte sosial konstruert. Se på trusselen om klimaendringer som et eksempel. Det ligger en trussel der, den er reell, og bør gjøres noe med før det blir en krise. Når en trussel utløser en situasjon som oppleves som helt klar og farlig, og som må gjøres noe med akkurat nå.

2.1.4 Usikkerhet

Usikkerhet blir av Boin, t'Hart, Stern og Sundelius sett på som et moment som må foreligge for at en situasjon eller hendelse skal kunne defineres som en krise. Usikkerhet kan foreligge på ulike nivåer. Donald Rumsfeld, som har jobbet i forsvarsdepartementet for USA, har en strofe som har senere har blitt kjent. Den handler om at det finnes kjente ukjentheter, og at det finnes ukjente ukjentheter. Når det er forstått hva som kan gjøres og hva som bør gjøres når det foreligger en trussel, kategoriseres det som kjente ukjentheter. Men de verste krisene ligger under ukjente ukjentheter. De er overraskende, og kan være rotete. Mye skjer på en gang, mange folk er involvert. I slike situasjoner er det vanskelig å planlegge i detalj hvordan en skal håndtere det som dukker opp, fordi det er vanskelig å forberede seg på. Usikkerhet handler om at en ikke helt skjønner hva som skjer, hvordan og hvorfor det skjedde, hva skjer nå, og hvor ille er det som skjedde. Det er mange spørsmål som inntreffer når krisen oppstår, og en forsøker å finne svar. Oftest vil en se dette klarer i ettertid, og ikke i en krise (Boin, t'Hart, Stern og Sundelius 2018).

2.1.5 Hast og viktighet

Hast og viktighet (oversatt fra engelsk urgency) er et annet fenomen som bør være til stede for at noe skal kategoriseres som en krise. Det som menes er at når en krise oppstår, eller foreligger, så handler det om at noe må gjøres raskt. Det haster med å for eksempel redusere skader, finne årsaker, hva en skal gjøre, og hva kan en gjøre. Men at det foreligger hast- det er viktig og det haster. Hvor mye det haster vil variere ut fra hvilken type krise som inntreffer. De som befinner seg i en krisesituasjon, vil mer ha en følelse av hast- at noe må gjøres, enn eventuelt tilskuere som observerer på avstand. Hast, som trussel, er ofte sosialt konstruert. Dersom det er flere inntrufne av krisen, er det sannsynlig at krisen er mer alvorlig. En kryptende krise som utvikler seg langsomt, som er veldig kritisk når det inntreffer, gir ledere og sjefer god tid for å utvikle strategier, men på grunn av at de har så god tid, det er ingen hastverk, gjør det det vanskeligere allikevel å finne løsninger for endring. Eksempler på kryptende kriser er for eksempel multiresistente bakterier, vann og mat mangel som kan oppstå, også klimaendringer. Men dersom krisen er rask og brennende, vil ledere danne koalisjoner og finne løsninger og forslag oftere og raskere. Eksempel på en rask og

brennende krise kan være en flykapring, en stor skogbrann, skyteepisode (Boin, t'Hart, Stern og Sundelius 2018).

2.2 Beslutninger i shadows og streetlights

«A policeman saw a drunk searching for something under a streetlight. What have you lost, my friend? the policeman asked. My keys, said the drunk. The policeman then helped the drunk look and finally asked him: Where exactly did you drop them? Over there, responded the drunk, pointing toward a dark alley. The policeman then asked: Why are you looking here? The drunk immediately replied; Because the light is so much brighter here».

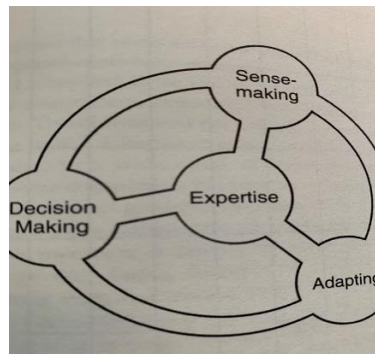
Klein, G (2009:1).

Klein bruker metaforer for å belyse sin teori om beslutninger, og skriver om streetlights og shadows, hvor en kan forstå streetlights som det en ser, og dermed shadows hvor en ikke ser helt klart, litt som med kjente ukjentheter og ukjente ukjentheter. Beslutninger som tas blir annerledes i forhold til hverandre, om en tar en beslutning i «skyggen (shadows)» eller «lyset (streetlights)». Det handler om å tilpasse seg en situasjon. Dersom en beslutning blir tatt i streetlight, så er det en ganske standard beslutning. En kan se situasjonen, gjerne hvordan den oppstod, og hvordan konsekvensene blir etter valgt beslutning.

Tar en derimot en beslutning under shadow, så er det mer gråsoner, det er vanskelig å vite om den informasjonen en sitter med er korrekt eller ei, og det blir påfølgende vanskelig å vite hvordan en skal bruke den informasjonen (Klein 2009). Å ta en beslutning under ukjente ukjentheter, tenker jeg blir nesten det samme som i shadow. En må ta en beslutning om noe en ikke kjenner helt til.

Beslutningene våre former seg annerledes når situasjonene vi står ovenfor er utydelige, komplekse, og uforutsigbare. Når det kommer til beslutninger så finnes to mentale gir en kan bruke. Den første er å bruke standard fremgangsmåte, det som sier seg selv, det som er vanlig prosedyre. Det andre mentale giret går ut på å improvisere. Dette gjør en når situasjonen er utydelig, kompleks og uforutsigbar. For alle som skal være ledere eller beslutningstakere er det viktig å ha med begge, og kunne bruke begge. Når en beslutning

skal tas, finnes det tre ulike aspekter. Det første er beslutningstaking, det andre er sense making (finne ut hva som faktisk foregår, hva står en ovenfor), og tilpasning, som vil legge grunnlag for ekspertise, og kunnskap.¹⁵



Tre tråder, måter, å tenke på (Klein, G. 2009: 7)

Fra teorien til Klein kommer det frem at mesteparten av forskning på beslutningstaking finner sted i klare forhold- altså i streetslight. Men hvordan vi tenker, og håndterer situasjoner i skygge er enda mer utfordrende. Når det er en ukjent, kompleks og utydelig situasjon, må en finne andre måter å tenke på. Det er ikke selvsagt og innlysende hvordan en beslutning tas. For å finne en riktig beslutning er det viktig å følge figuren ovenfor ifølge Klein. De som skal ta en beslutning, i denne oppgaven er det bonden som har ekspertisen på situasjonen. Da må en se på en situasjon, hva har skjedd, ta en beslutning, finne mening i det som skjer, hva har skjedd, og deretter tilpasse seg. Kanskje er det det å ta en beslutning som er det aller vanskeligste. Våre beslutninger blir annerledes når vi står ovenfor ukjente, komplekse og vanskelige situasjoner. Det kan være vanskelig å finne riktige beslutninger i slike situasjoner da det gjerne ikke finnes prosedyrer på den type situasjon, det er noe nytt, noe en ikke har vært borti tidligere. De fungerer ikke like godt når en tar beslutninger i «skyggesiden». Påstandene til Klein blir ikke feil i skygge, de kan fungere i noen situasjoner. Det som er viktig å ha søkelys på ut fra Kleins påstander, er at det finnes ulike situasjoner hvor en reagerer ulikt. Om det er en krise som oppstår, kan den gjerne gjenkjennes, og en vet hva det er, hvordan en skal håndtere det, og dermed ta en beslutning. Beslutningene er ikke like enkle å ta når det er snakk om situasjoner som er uklare, komplekse, og utydelige, og hvor det gjerne da ikke finnes utarbeidet retningslinjer eller prosedyrer (Klein, G. 2009).

¹⁵ Jf. forelesning Uis, høst 2018, Riana Steen.

2.2.1 Beslutninger i krise

Hva vil det si og ta en beslutning? En beslutning kan beskrives på følgende måte:

«Beslutning, i vid forstand enhver avgjørelse som treffes av en domstol. I snevrere forstand såkalt simpel beslutning, dvs. en avgjørelse som verken er kjennelse eller dom.»¹⁶

Det er dermed en person, organisasjon, sjef, leder, lag eller annet som skal treffe en avgjørelse. Det hviler et stort ansvar på en beslutningstaker, da særlig under en krise. Det er forventet, gjerne fra flere hold, at en skal treffe en beslutning, eller ta en avgjørelse. Og en beslutning under en krise, vil da kunne være vanskelig med tanke på krisen en står ovenfor. Det er forventet at en beslutning tas, for å løse krisen, og gjerne til det beste for flere.

Forventning er en ting, men de eller den som skal treffe beslutninger har fått tildelt et ansvar, og ganske stort ansvar. De skal også ha evner til å ta beslutninger i kriser. Evnen til å ta beslutninger i kriser kan være opparbeidet gjennom innlærte ferdigheter, det som går på automatiserte ferdigheter, det faller naturlig, fordi en har lært det før. Evnen til å ta avgjørelser kan også bygges på regelbaserte ferdigheter, hvor en følger regler som allerede er angitt, og som må følges. Til slutt kan beslutningsevne være bygget på analytisk kunnskapsbaserte ferdigheter. Det vil si at ferdigheter og vi har lært en plass, kan overføres til nye områder og situasjoner. Si en ansatt ved et sykehus avdeling som jobber ved en spesifikk avdeling blir overflyttet eller søker seg til en ny avdeling, så kan denne personen sannsynligvis kunne overføre kunnskaper til situasjoner og områder, fordi sannsynligheten er stor for at personen har vært borti det samme før, men bare ved annen avdeling. Sykdommer og pasienter varierer, men prosedyrer og rutiner vil kunne være noe av det samme. Evnen til å ta beslutninger bygger altså på tre typer ferdigheter- innlærte-, regelbaserte-, og analytisk kunnskapsbaserte ferdigheter. Samtidig så har en momenter som kan påvirke beslutningers kvalitet og relevans.¹⁷

2.3 Kriseledelse og krisehåndtering

Kriseledelse handler om evnen til å nå definerte mål ved bruk av tilgjengelige ressurser under sterkt tidspress og stor usikkerhet. Kriseledelse foregår på ulike nivå. Vi har et politisk-

¹⁶ <https://snl.no/beslutning>.

¹⁷ Jf. forelesning ved Uis, Rihana Steen 15.11.18.

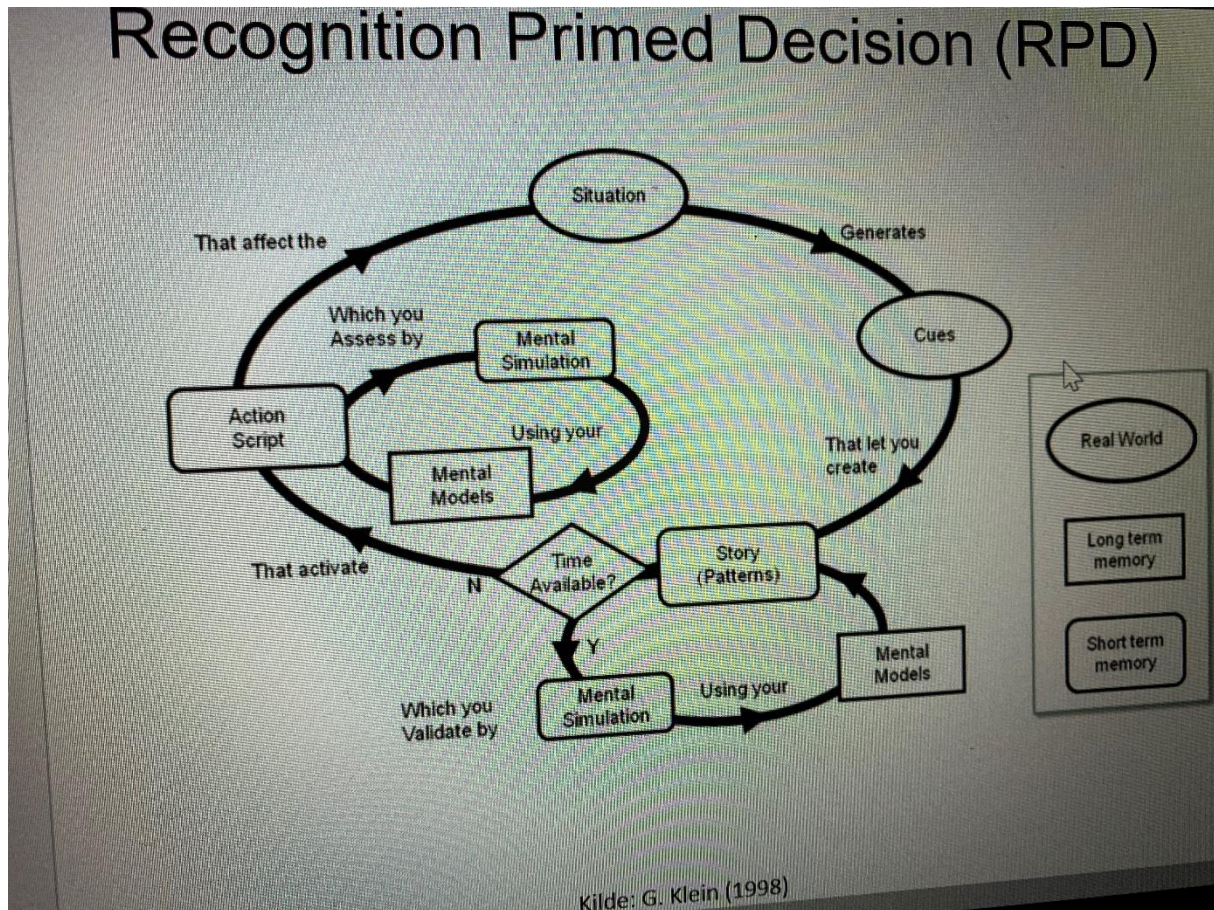
, strategisk-, operativt-, og et taktisk nivå av kriseledelse. Hvor det politiske nivå er det lovgivende, det er overordnet styring. Innenfor det strategiske nivået, som også er overordnet styring, handler det om overordnet planlegging av ressurser, anskaffelser av det en trenger for den gitte krisen. På operativt nivå ligger ansvaret for koordinering ved en krise, og til slutt på taktisk nivå finner en de som er på det aktuelle skadestedet, og det tekniske nivå. På alle nivå vil det være viktig å forstå problemet, forstå hvordan en skal håndtere usikkerhet og hvordan en skal gjøre gode beslutninger. På det strategiske- og operative nivået er det viktig å definere de fem punktene til Boin, t'Hart, Stern og Sundelius kaller for strategisk kriseledelse. Punktene som blir nevnt som særs viktige er;

- *Sensemaking: handler om å få grep på hva som skjer.*
- *Beslutninger under usikkerhet: hvem tar ansvar på strategiske dilemmaer, og hvem har ansvar for å implementere beslutningene.*
- *Meningsdanning: tilby hjelp til innbyggere, definere situasjonen.*
- *Troverdig avslutning av krisen: passe på at alle er sett og hørt, lukke saken, når saken eller situasjonen er løst.*
- *Læring: hva kan en lære fra krisen. Og hvordan forbygge videre.*

På det taktiske nivået finner man deler av operative mannskaper. Kriseledelse på dette nivået innebærer en overvåking av en situasjon hvor mange hendelser finner sted på en gang, er jobber med om en kan gjenkjenne situasjoner, og forstå situasjonen, en vil vurdere ulike tiltak og sette i verk ulike tiltak (Boin, t'Hart, Stern og Sundelius 2018).

Kleins RPD modell, Recognition primed desicion, er en modell en ofte kan bruke under taktisk nivå for beslutninger i kriser som handler om hvordan en ser en situasjon, si en brann eller kapring for eksempel. Situasjonen er preget av tidspress, men så klarer kroppen og hode å gjenkjenne situasjonen. En kan se et mønster. Du sanser med alt du har, og alt du kan, så finner du ut hva som skjer, kobler det sammen, finner et mønster, og du har en historie. Situasjonen kan virke farlig, men så tar en beslutning på bakgrunn av mønsteret en kjenner igjen. Beslutninger under RPD kan være ulike, men det som kjennetegner de er at en bruker kort tid på beslutningen, den er subjektiv og avhengig av situasjon setter en i gang en handling, en mental simulering av situasjonen, hva som kan skje. Når simuleringen er gjort,

på noen sekund, så ser en om det går eller ikke, om det går så begynner en på ny med en ny situasjon. Situasjonen gir en slags mønster, og en finner en beslutning, lager en mental modell, veier den opp og ned, og tar deretter en beslutning. Det er 3 hovedelement som er essensielt i RPD- signal og mønstergjenkjennelse, valg av handling, mental simulering og deretter tas en beslutning (se modell nedenfor) (t`Hart og Boin 2001).



En annen modell som ofte blir brukt i beslutninger i krise er NDM modellen. Naturalistic Decision Making. Direkte oversatt kan en forstå det som naturlig beslutningstaking, og hvor fokuset er på hvordan folk faktisk tar avgjørelser. NDM har oppmerksomheten rettet mot kognitive funksjoner som beslutningstaking, meningsdanning, situasjonsforståelse, planlegging- som forekommer i naturlige omgivelser. Det er beslutninger som forekommer i det virkelige liv. Ta et eksempel om en brannmann som ofte er i med i krisesituasjoner. En eldre og rutinert brannmann vil ha et annet fokus enn en helt nyutdannet brannmann. Det går på hvordan en kjenner situasjoner, de to vil ha to ulike tilnærminger til situasjonen basert på kognitiv erkjennelse og hvordan en sanser situasjonen. Erfaringer i et menneskes

liv vil gjøre at vi sanser på ulike måter. Og erfaringer vil føre til at en utvikler nye sanser. Det er det NDM modellen handler om- hvordan en tar en beslutning ut fra hvordan en sanser. Det er naturlig, det handler om hvordan folk tar faktiske avgjørelser (Klein, G. 1989).

2.3.1 Media og kriser

«Ingen pårørende blir ferdig med en ulykke før de vet hvor ansvaret ligger. Sorgen må finne et feste. Følelsene må finne en retning. Det er som om ingenting er verre enn å leve med det meningsløse (Reinton 2004)

Sitat hentet fra Olsen, Reiss Mathiesen og Boyesen (2008:127).

Media har i de siste årene utviklet seg til å bli en del av vår hverdag. Vi kan se opplevelser, ulykker og tragedier rett hjem, enten via tv, via mobil, aviser eller radio. Mye kan dette skyldes en stor utvikling når det kommer til teknologi. Teknologien har utviklet seg i et stort tempo, fra siden det kun fantes radio til at vi kan ta opp mobilen for å lese aviser, følge med på sosiale medier, og vi blir gjerne informert med varsler på telefonen når noe skjer. Enten det er gjennom media som nyheter, eller om noen har kommentert ditt innlegg på Facebook. Media har blitt en del av vår hverdag, på godt og på vondt.

Teknologien har blitt endret til at vi via media før fikk innsyn i hva som hadde skjedd, mens vi nå får med oss hva som skjer, her og nå, ofte direkte. Før var også media i større grad en hjelpende hånd for myndighetene, men nå er de i større og større sin egen aktør, og kan velge å være kritiske til all makt og myndighet. Utviklingen og medias utvikling og dekning når det gjelder kriser, katastrofer, ulykker og lignende viser hvor media legger vekt på tragedier, og hvor mye den tekniske utviklingen har betydd for innholdet. Før var det lite informasjon å hente, men nå får en det med seg med en gang. Media har også fått en ny rolle fra den forrige rollen som myndigheters talerør, til å være mer sin egen aktør, med mer kritisk og uavhengig rolle som både kan jobbe sammen med, men også mot de som skal håndtere kriser (Olsen, Reiss Mathiesen og Boyesen 2008).

Utfordringer for de som driver med kriseledelse i og forhold til media, er å prøve å få media på sitt lag, de vil nå ut med sitt, og deres da korrekte informasjon ut til publikum. Av og til vil det oppstå friksjoner mellom ledere i krise, og media. De har gjerne ulike ståsted, ulik

oppfatning av hva som skjer, årsaker og lignende. Og ofrene har gjerne ikke samme mening. Når en krise forekommer, kan det oppstå enda større og mer friksjoner, da media sin selvutnevnte oppgave er å finne syndebukker, mens de i kriseledelse gjerne bare vil komme seg videre, ta læring av det som har skjedd, endre i de ledd som er nødvendige.

I dag er det flere bloggere, flere influensers, og flere som skal mene, tenke, og ytre sine meninger, enn det var før. Og det er også blitt enklere. Før var det ikke like mange medieplattformer. I dag har vi blogger, Instagram, Facebook, Twitter, og alle mulige former for sosiale medier. Det kan selvsagt være fordeler. Som Facebook har utviklet en funksjon hvor en via sosiale medier kan melde seg som trygg, om en skulle befinne seg et sted i verden hvor det er kriser eller uroligheter som oppstår. Men poenget her er at det er langt fra bare reportere som kommer med nyheter. Nyheter fra aviser, og troverdige kilder er ofte i en situasjon, mens ved sosiale medier så ser en ofte at en sitter hjemme i sin egen stue og melder og mener noe om en sak, som en selv vet kun en brøkdel av sannheten av hele bilde.

2.3.2 Media og risikoforståelse

I boken media og krisehåndtering, handler det blant annet om risiko. Det viser seg at vår risikoforståelse, kan være preget av andre faktorer enn ulykkestall. Ulykker har alltid hatt en viktig plass i media bildet. Alle slags former for ulykker, havner ofte på fremsiden, og er førsteklasses lesestoff. Enkeltulykker, som gjerne forekommer i hjemmet, med få involverte parter, vil ikke prege media i like stor grad som en tsunami, eller en trafikkulykke med døden til følge. Men en viss sammenheng mellom opplevelse av risiko og hvordan mennesker forholder seg til risiko finnes. Men det kan være individuelle forhold, og visse kjennetegn ved den risikoen som oppstår, og kultur som kan spille inn på hvordan vi opplever risiko. Det kan virke som vi er mer redde for hva som kan skje, at vi bekymrer oss mer for konsekvensene enn selv risikoen. Gjennom media vil dette bli forsterket. Media har et stort søkelys på kriser og katastrofer, som kan gjøre at folk oppfatter det som at kriser og katastrofer opptrer oftere enn de egentlig gjør (Olsen, Reiss Mathiesen og Boyesen 2008).

2.3.3 Krisen som godt mediestoff

«There is no decent place to stand in a massacre»,

visesanger og poet, Leonard Cohen. Sitat i Olsen, Reiss Mathiesen og Boyesen (2008: 95)

En krise er godt stoff, om en tenker ut fra en journalist sitt ståsted. Grunnen til at de sier det, er ikke fordi de nødvendigvis er kalde mennesker, uten empati og følelser. Mange journalister har selv barn og familie, men som journalist står en ofte som en observatør på utsiden av en krise. Mange reportere forholder seg profesjonelle, og holder da ofte den empatiske delen til sides. Og resultatet kan da bli at det er lite plass til innlevelse, omtanke, forståelse og medfølelse. De gjør noe viktig, utfører en jobb, de får fortelle folk om hva som faktisk skjer, noe annet enn bare en vanlig hverdag. Kriser og ulykker er noe som rammer alle. Det kan virke kynisk, men samtidig er det deres jobb å formidle hva som skjer via ulike kanaler. Gjennom sine reportasjer gir de oss historier om verdens urett og rett, om makt og avmakt, hvem som vinner og hvem som taper, alt som betyr noe for de som vil vite alt om hva som foregår i verden. Samtidig må en også tenke at det er lesere som forventer å få vite hva som skjer. Journalister som ser på ulykker og kriser som godt stoff, er jo basert på at de kjenner til hva leserne og seerne forventer. Mediene er med på å lage et førsteinntrykk. Et førsteinntrykk om en krise eller en ulykke, men som det kan komme frem til senere at det ikke stemmer helt slikt det eller det ble fremstilt eller tolket. Men de formidler førsteinntrykket. Media har også noen regler å forholde seg til. Vær varsom plakaten står sterkt. Der finner en de etiske normene vedtatt av Norsk presseforbund. Media samfunnsrolle er skrevet som fire punkter;

- *«Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk*
- *Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk.*
- *Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet. Den kan ikke gi etter for press fra noen vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene.*
- *Det er pressens rett å informere om det skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre»*

(Olsen, Reiss Mathiesen og Boyesen 2008: 98).

Skal en da tenke at det er slik at media beskytter mennesker mot overgrep eller forsømmelser? Svaret finner en ikke lett, men media er en arena for samfunnsdebatt, de påvirker debatten, og setter spørsmål på dagsorden, samtidig som de er aktør på egne vegne. Media har altså mye makt, de kan påvirke hva som skal være førstesides lesestoff, og når en får med seg førsteinntrykk, kan det være lett å gjøre seg opp en mening ut fra det, da særlig om media ikke følger opp saken. Og gir svar på hva som skjedde, hva har blitt gjort etterpå, og hvordan det endte. Kan det være en fare at media mister interessen for sannheten, i sin jakt på underholdning?

En krise vil inneholde alle nyhetskriterier en reporter trenger. Det er en drøm for redaksjonen. Til tross for en gjør det en kan for dekke en sak på en måte som baserer seg på faktisk kunnskap, kritiske vurderinger og kalde hoder, så kan det også føre til reportere og journalister jager i flokk. Og da kan det føre til at små ubetydelige ting blir blåst opp til noe større enn det er, og at kritikken tar form av personforfølgelse. Når det oppstår en krise så vil kriseledelsen måtte forholde seg flere aktører, de operative og politiske sidene i krisehåndteringen, mens media gjerne vil ha en direkte innflytelse på hvordan kriseledelsen er i stand til å løse disse oppgavene. Når media skal dekke en krise, en stor eller liten krise eller katastrofe, så prøver de først å finne fakta, hva har skjedd. Etter det vil de lete etter historien bak det som skjedde, og de retter gjerne kritikk mot de som har ansvar, myndigheter eller myndighetspersoner. I denne fasen må media ta stilling som de skal vise bilder av involverte, om de skal identifiseres eller ikke. Når krisen blir oppklart, så faller media litt av, men slår til innimellom ved bisettelser, og ved eventuelle offentlige rapporter. (Olsen, Reiss Mathiesen og Boyesen 2008).

2.3.1 Lederoppgaver- når krisen rammer

Krisen kan ofte komme overraskende på beslutningstakerne. Vi har nå sett på ulike typologier for å forstå krisebegrepet, og også hvordan media kan være med å opplyse og belyse en krise. Samtidig som for noen så oppleves nok media mer som et hinder, en som hjelp i en krisesituasjon.

Når en krise oppstår, så er den ofte uforutsigbar. Flere organisasjoner og bedrifter vet at de kan bli rammet av en krise, men vet bare ikke når og hvordan. Som bøndene her til lands, de

vet at været er uforutsigbart, at det kan være veldig vått ute på markene, men en vet også at det komme en veldig tørke. Men problemet er at en vet aldri hvordan våren, sommeren og høsten blir. En vet ikke alltid om det er en krise eller ei før en står midt oppi det.

Så hva gjør en da, når krisen oppstår? Kriser kan komme av uforutsigbare hendelser som vær og vind, men kan også skyldes interne forhold i organisasjonen eller bedriften. Ifølge Aarset (2010) så oppstår en krise når det inntreffer en uønsket hendelse som kan føre til;

- *«At mennesker skades eller dør*
- *Alvorlig skade på strukturer eller eiendom*
- *Tap av viktig programvare eller prosedyrer*
- *Et finansielt tap*
- *Alvorlig tap av omdømme til en person, organisasjon, en bransje, eller interessenter*
- *En alvorlig skade på miljøet».*

Aarset (2010: 35).

Aarset mener videre at håndtering for krise kan deles inn i fire hovedpunkter, som identifikasjon av krisen, kriseevaluering, krisebehandling, og aktiviteter etter krisen. Her er noen av punktene samsvarende med teorien til (t`Hart, Stern, Boin og Sundelius 2001).

Oppsummert har jeg beskrevet et relativt bredt tilfang av begreper og teorier som kan brukes til å belyse og forstå den situasjonen bøndene i Randaberg havnet i sommeren 2018. Jeg har valgt å gå relativt bredt ut for å kunne fange opp nyanser i den situasjonen bøndene stod oppe i denne sommeren, og hvordan de handlet for å håndtere situasjonen.

3.0 Metode

I denne delen av oppgaven vil valg av metode bli redegjort for, og det vil bli forklart hvilke undersøkelsesdesign jeg har ønsket å bruke i oppgaven. Jacobsen (2015) skriver at metode er en måte en går frem på for innsamling av empiri og kartlegging av virkeligheten. Metode krever også at vi er åpne om valg som blir tatt, og begrunner hvorfor, noe jeg forsøker å forholde meg til gjennom oppgaven. Dette for å åpne for innsyn, diskusjon og dialog om de

funnene som etter hvert blir lagt frem. Kunnskap om metode er noe som kan hjelpe for å kritisk kunne reflektere over funn en gjør (Jacobsen 2015: 13-16).

3.1 Forskningsstrategi

Forskningsstrategi er en måte for hvordan en skal svare på oppgaven, og hvordan en tenker at oppgaven skal løses i praksis. Oppgaven min er basert på en Case- studie av et utvalg bønder i Randaberg kommune. For å forklare nærmere hva en case studie er, bruker jeg Andersen (1997, s. 8-9) sitt sitat;

«Betegnelsen case kommer av det latinske ordet casus, og understreker betydningen av det enkelte tilfelle[.] terminologien vektlegger derfor at det dreier seg om ett eller noen få tilfeller som gjøres til gjenstand for inngående studier. Enten det bare finnes kun en eller noen få, eller fordi det bare er en eller noen få som er tilgjengelige for forskeren. Ofte er idealet å gå i dybden på en case og presentere en helhetlig analyse som står på egne ben. Undersøkelsesenheten ses som et kompleks hele, der mange underenheter og deres forhold til hverandre pensles ut.»

Sitat hentet i Jacobsen (2010: 57).

Case studier egner seg når en vil finne ut noe, forske på noe i dybden. Få en dypere forståelse av en spesiell hendelse. Case studier egner seg godt til også teoriutvikling. Ved å gå i dybden, kan en finne funn som en ikke var klar over før en startet undersøkelsene. Det som er felles for case studier er at de er avgrenset i tid og rom. Det er det som skjer som studeres, i den konteksten der et fenomen utvikler seg, eller hvor en spesiell hendelse finner sted, undersøkelsene er gjerne detaljerte og nyanserte (Jacobsen 2010).

I oppgaven er det viktig å finne en strategi som svarer best mulig på problemstillingen. Da det ble klart for meg hva jeg ville skrive om, oppstod spørsmålene om hvordan jeg skulle finne svar på det jeg lurte på, finne svar på problemstillingen.

Her finnes det ulike metoder, den induktive metoden, og den deduktive metoden.

Forskjellen på de nevnte metodene er at den deduktive metoden går fra teori til empiri. Altså med utgangspunkt i teori, og ved hjelp av denne utarbeider en hypotese om hvordan virkeligheten er, og etter det samler inn data som beviser eller motbeviser teorien (Kolden og Kristandslund 2011). Induktiv metode derimot går fra empiri til teori, der en forsøker å

observere og finne mønstre i empirien for så å finne frem til en teori om et fenomen (Gripsrud, Olson og Silkoset 2007). En tredje metode en kan bruke er abduktiv tilnærming. Den gir et dialektisk forhold mellom teori og data, ser på teorier som nødvendig for å forstå data, og utvikles gjennom analyser av data. Metoden er ofte brukt til kvalitativ analyse.¹⁸

Abduktiv metode skiller seg fra de andre. En starter med den sosiale verden som blir undersøkt, dens konstruksjon av virkeligheten, og dens måte å gi mening til sosiale vesener og deres skjulte kunnskap. Dette finner en kun ut ved å avdekke deres tause kunnskap. Deres virkelighet, måten de har konstruert og tolket dem sammen på, er flettet sammen til deres språk. Dermed må forskeren tre inn i deres verden for å finne motiver og meninger som støtter deres sosiale aktiviteter. Disse sosiale vitenskapelige typebeskrivelser gjør at en får en forståelse av aktiviteter (Blaikie 2010: 19, egen oversettelse).

I min oppgave vil det egne seg best med en kombinasjon av induktiv og abduktiv metode. Abduktiv metode er metoden som blir mest brukt, samtidig vil det finnes innspill av induktiv metode. Det er flere teorier som benyttes til å dokumentere og forklare klimaendringene, og også værphenomen som tørken i fjor. Krisen som rammet landbruket i Norge i fjor sommer, skapte mange overskrifter i flere medier og tidsskrifter, og det er også flere rapporter knyttet til klimaendringer, og mer ekstrem vær. Den induktive forskningsstrategien tar utgangspunkt i empiriske observasjoner som mer ekstremvær og prøver å finne teoretiske forklaringer på det som skjer. Denne strategien grenser til den abduktive, på den måten at jeg tar i bruk begge. Ved induktiv forskningsstrategi og utgangspunkt i empiri, så har jeg lett etter sammenhenger, og deretter en teori. Ut fra min lesing av ulike rapporter, og nyhetsbildet som preget sommeren 2018, oppfattet jeg det som en krise for landbruket, og lette dermed etter teori knyttet til det. Jeg tok dermed ikke utelukkende utgangspunkt i empirien, slik jeg tolket denne i nyheter ol. Jeg tok også utgangspunkt i teori, gjengitt i forrige kapittel. Jeg så dermed ekstremværet og konsekvenser for bøndene gjennom bestemte teoretiske «briller».

Abduktiv metode kan dermed være en passende tilnærming, da en ser på forholdet mellom teori og data, og teori for å belyse data. Jeg har jobbet frem og tilbake, funnet teori egnet for oppgaven, deretter funnet ut av teorien egentlig ikke passet funnene, da det ikke var noen

¹⁸ www.sv.ntnu.no/iss/Arild.Blekesaune/forelesning22.pdf.

spesiell opplevd krise, for deretter å gå tilbake til funn for å finne ut hva som gjorde at mine antakelser var feil, og dermed ikke ble opplevd som en krise. For min oppgave har det dermed være hensiktsmessig med en kombinert metode for å besvare problemstillingene.

3.2. Valg av metode

Metodevalg deles inn i to overordnede kategorier, kvalitativ og kvantitativ metode. Kvalitativ metode handler om å innhente data med mening, en vil gjerne søke etter svar i dybden, mens ved kvantitativ metode så handler det om tall og statistikk. Dersom en skal undersøke store mengder innsamlet data, som igjen er kodet til tall, vil kvantitativ metode være mest egnet. Kvalitativ metode derimot, vil vektlegge dybde, nyanser og det som er spesielt, for eksempel opplysninger fra få informanter. Jeg har i denne oppgaven valgt kvalitativ metode grunnet problemstillingen som omhandler om hvordan bøndene selv opplevde sommeren 2018. Mediebilder som oppstår gjør at vi fort danner oss et bilde i hodet, og jeg er interessert i å høre hvordan bøndene selv opplevde dette ekstremværet, og hva de eventuelt gjør av tiltak. Dermed falt metodevalget på kvalitativ undersøkelse, og det er i tillegg få informanter (Jacobsen 2010). Det kan i enkelte oppgaver brukes både kvalitativ og kvantitativ metode, en såkalt metodetriangulering, dersom en skal ha med tall og statistikk, samtidig som en går i dybden av et fenomen, men det har ikke vært relevant for denne oppgaven.

3.2.1 Forskningsdesign

Når det kommer til forskningsdesign, tar man stilling til hva en skal skrive om, og finner ut hva og hvem som skal undersøkes, og hvordan undersøkelsen skal utføres. I min oppgave har jeg vært ute etter å finne informasjon om hva bønder gjør for å bedre tilpasse seg kriser som mer og mer ekstremvær, og hvilke konsekvenser bøndene opplever selv, og hvilke tiltak som er blitt iverksatt - eventuelt som følge av ekstremt vær. Da var jeg først og fremst ute etter å finne svaret på hva kriser er, og kriseteori, for å undersøke om dette var relevant for de aktuelle bøndene, for så å se om bøndene opplevde sommeren 2018 som en krise. For å finne svar på problemstillingen og videre forskningsspørsmål så kan en ifølge Gripsrud, Olson

og Silkoset (2007) som bruker tre metodiske fremgangsmåter. Det er eksplorativt, deskriptivt og kausalt design. De tre nevnte metodiske fremgangsmåtene beskrives som å ha litt uklare overganger, altså at de ikke har helt klare skiller (Gripsrud, Olson og Silkoset 2007: 58).

Eksplorativt design er typisk for kvalitativ metode, og er mest passende for min problemstilling. Jeg søker å finne en sammensatt forståelse og innsikt i bøndenes hverdag, og klimapåvirkningen for landbruket, og vil ha søkelys på bøndenes egne opplevelser og forståelser, og jeg anser da eksplorativt design som mest egnet metode.

Eksplorativ design blitt sett på som den mest grunnleggende form for undersøkelse. Det er også en metode som kan brukes dersom en ikke har veldig mye kunnskap om det feltet en skal undersøke. Det kan passe med at jeg ikke vet hvordan bøndene egentlig har opplevd selv ekstrem tørke og ekstrem nedbør. Jeg har antakelser, og tanker rundt temaet, men ikke kunnskap, da jeg ikke har pratet med bøndene selv. Min egen far prater jeg med, som selv er gårdbruker, men jeg vet ikke hvordan andre gårdbrukere i kommunen har det, og hvordan de tar det været som har vært, samtidig vet jeg ikke om og hvilke tiltak de ser nødvendige eller unødvendige. Dermed ville jeg tolke og skape meg en forståelse om dette ved å undersøke det nærmere, og prate direkte med denne gruppen innbyggere. Mediebildene er mediebilder, en kan ikke vite sikkert om det er en hel sannhet, en delvis sannhet, og for hvem den sannheten gjelder for. Det er deres sannhet, basert ut fra deres funn. Var det sant at det var en krise i landbruket i fjor sommer, eller var det kun noen få bønder som opplevde det som en krise, og at det ble blåst ut av proporsjoner. Det ville jeg utforske og finne svar på.

Fenomenologisk tilnærming, er en tilnærming for å studere verden slik folk oppfatter den, hvor man da gjør et forsøk på å finne ut, og beskrive intervjuobjektene egne erfaringer og forståelser av et fenomen (Johannessen 2016). Det er den menneskelige erfaringen eller forståelsen som skaper virkeligheten, dermed så jeg det som viktig å prate med, og intervju mennesker, gårdbrukere, for å danne meg en forståelse av hvordan de hadde det under den ekstreme tørkeperioden i fjor, og hvordan de tenker å tilpasse seg mer og mer ekstremvær. Da blir metoden min case studie, med fenomenologisk tilnærming, og en kombinasjon av induktiv og abduktiv metode.

3.3 Datainnsamling

Datainnsamling i oppgaven, er data eller informasjon som er hentet inn for å forsøke å svare på problemstillingen i oppgaven på best mulig måte.

3.4 Primærdata og sekundærdata

Det er to typer innsamlingsmåter en bruker i forbindelse med innhenting av informasjon til oppgaven. Primærdata vil si at en henter inn data selv, og sekundærdata vil si at en bruker informasjon som er hentet inn av andre. Bøker, tidsskrifter, eksisterende databaser er eksempler på sekundærdata.

For å finne svar på problemstillingen i min oppgave, så er det hovedsakelig primærdata som brukes. Primærdata er ny informasjon som blir innhentet for et spesifikt formål eller til et forskningsprosjekt. Samtidig vil også elementer av sekundærdata bli brukt, i form av teorier, artikler, og rapporter som har bidratt til oppbygging av oppgaven. Ved innhenting av primærdata, har jeg brukt kvalitativ metode- intervju. Det kvalitative forskningsintervjuet kan ses på som en dialog som har struktur og et formål, noe som kan være bra når en ønsker å undersøke meninger, holdninger, og erfaringer (Kvale og Brinkman 2015).

I min oppgave har jeg valgt å utføre en- til-et intervju. Ofte blir dette brukt når en søker etter en detaljert beskrivelse av hvordan informanter selv forstår, føler, opplever, mener, har erfart, og knytter seg til et fenomen (Johannesen, Tuftte og Chistoffersen 2016). Det er eksakt det jeg er ute etter. Detaljert beskrivelse av hvordan disse bøndene selv forstod, opplevde, følte, og erfarte været som var sommeren 2018.

Håpet mitt var å ikke knytte informanten til for mange låste spørsmål, men få informanten selv til uttale seg noe fritt, la samtalen flyte fritt. Samtidig hadde jeg en overordna intervjuguide med spørsmål som et utgangspunkt, for å ha en struktur i intervjuene, samtidig som det var muligheter for meg å stille andre spørsmål, eller la informanten komme med annen informasjon selv. Dette kalles et semi- strukturert intervju (se vedlagte intervjuguider).

3.4.1 Intervjuets fremgangsmåte og tema

Før intervjuene startet, laget jeg en intervjuguide. Dette var da spørsmål jeg ville gå gjennom, for å tilnærme meg svar på problemstilling og forskningsspørsmål. Da dette var et semi- strukturert intervju, valgte jeg før intervjuene og ha noen overordnede tema og forskningsspørsmål. Og så ble de ulike intervjuene litt tilpasset underveis. Jeg trengte å endre noen spørsmål underveis i intervjurunden, da jeg ikke kom så nært tema som jeg ønsket, jeg fikk ikke helt frem svarene jeg trengte for å belyse tema og problemstilling. Samtidig ble også noen spørsmål fjernet, noen spørsmål gikk over i hverandre. Før intervjuene fant sted, ble det sendt ut et informasjonsskriv til informantene. Her stod informasjon og bakgrunn om meg selv, kort om min studie, og kort om masteroppgaven og dens innhold. Deretter stod det kort om at jeg håpet at den enkelte ville være med å bidra til oppgaven. Til slutt stod kontaktinformasjonen min, om noen skulle ha spørsmål, og at jeg ville ta kontakt noen dager etter mottatt brev. Da fikk informantene mulighet til å tenke over tema, og om dette var noe de selv ønsket å være med på før de ble oppringt.

Intervjuguiden ble utarbeidet på bakgrunn av problemstillingen for oppgaven, og teori innhentet før intervjuene. Jeg møtte informanter, bønder, som drev med ulike produksjoner i gårdsdriften sin, og tilpasset spørsmålene noe etter hvilken type produksjon. Dette ble gjort underveis som følge av informasjon som kom frem i intervjuet, da ble noen spørsmål irrelevante, mens jeg formulerte andre spørsmål som var mer egnet for den enkelte informant eller type drift. Spørsmålene knyttet til informant ved landbrukskontoret i Randaberg kommune, ble tilpasset i en ny intervjuguide, da spørsmålene gikk mer på et overordnet og kommunalt plan, og ikke på samme plan som de andre informantene i oppgaven. I prinsippet var intervjuene tenkt å ta fra 30- 45 minutter. Men de varierte veldig mye i tid, selv om det var omtrent likt antall spørsmål, varierte intervjuene i lengde fra 50 minutter til nesten 1,5 timer. Det ble dermed mer transkriberingsarbeid enn jeg hadde tenkt fra begynnelsen. Det viste seg at noen svarte på spørsmål, mens andre informanter hadde mye informasjon om temaer som de selv kom på som relevante for oppgaven. Jeg var forberedt på at tiden kunne variere noe, siden informantenes informasjon ville muligens variere litt ettersom de kan ha ulike erfaringer å komme med.

3.4.2 Utvalg

Som født og oppvokst i Randaberg kommune, var det spennende å kaste seg ut i en oppgave som omhandler mennesker som bor og lever i samme kommune, særlig da Randaberg kommune er en veldig liten kommune. Et problem som kan oppstå i de fleste undersøkelser er at vi ikke kan undersøke alle de personene vi gjerne skulle ønske å ha med. Det ville vært vanskelig å få med alle de ca. 65 bøndene i Randaberg kommune, da måtte jeg ha benyttet spørreskjema og sendt ut, og brukt kvantitativ metode. Selv om noen av bøndene driver samdrift, og antallet da antakelig er noe mindre, så ville det ikke vært gjennomførbart til en masteroppgave med kvalitativ tilnærming. Det ble dermed en undersøkelse, eller en forskning av et valgt utsnitt av virkeligheten, et utsnitt av enheter og situasjoner. Da kan spørsmålet oppstå om en har gjort det riktige utvalget av informanter (Jacobsen 2010).

Ved kvalitative forskningsprosjekter er ikke antall enheter, informanter, veldig viktig, men heller om de informantene en har valgt ut kan bidra med nyttig informasjon om temaet, og i forhold til problemstillingen. Det er viktigere med kriterier for utvalg, enn antall enheter (Jacobsen 2010). Jeg har tatt utgangspunkt i kriteriet som går på informasjon. Jeg har selv noe innsikt i gårdsdrift i Randaberg kommune, og har valgt ut informanter, forsøkt å få med de enhetene (informantene) jeg mener kunne gi informasjon og som har mye kunnskap om temaet. Informantene ble plukket ut i forhold til at det skulle være ulik beliggenhet til gårdene. Jeg vet at i Randaberg kommune så er jordsmonnet noe ulikt, og en kan da anta at resultat av ekstrem tørke, eller ekstrem nedbør kan slå ut ulikt etter hvilken type jord en dyrker på. Det var også viktig for meg å ha med informanter som driver med ulik type gårdsdrift, fra dyrehold til grønnsaker, frukt og grønt. Fordi været vil sannsynligvis spille ulik rolle ut fra hvilken produksjon en har på gården. Samtidig prøvde jeg å tenke at de jeg tok med var gode representanter fra den aktuelle dyrkning/ gårdsdrift de drev med (basert på det jeg kjente til av produksjon)- altså de var typiske. Jeg prøvde å få med de som jeg selv ikke kjente altfor godt fra før. Det kunne ubevisst ha påvirket mine vurderinger, og det ønsket jeg å unngå.

På grunn av den forhåndsinformasjon jeg hadde selv, brukte jeg ikke lang tid til å bestemme meg for utvalget av informanter. Jeg satte opp en liste med 9 bønder jeg tenkte egnet seg ut

ifra de kriterier jeg la til grunn. Jeg var i utgangspunktet noe skeptisk til om flere ville være med, da jeg har erfart at det av og til kan være vanskelig å komme inn på små grupper, på små steder. Jeg var innstilt på at flere ville si nei til prosjektet, og hadde da tre ekstra informanter på en liste som jeg ville spørre dersom jeg fikk nei. Jeg brukte altså store deler av egne kunnskaper, egne erfaringer, og egne nettverk i utvelgelsen.

I informasjonsskrivet jeg sendte ut på forhånd, var det opplyst om prosjektet, det var opplyst om anonymitet til prosjektet, og at informanten når som helst kunne velge å trekke sitt samtykke, og at all data samlet inn fra den informanten ville bli slettet. Det ble opplyst og forklart hvorfor jeg ønsket å ta opp intervjuet på bånd, og at dette ville bli slettet, og kun brukt til egne formål til oppgaven. Samtidig fikk de beskjed om at jeg tok kontakt med de noen dager etterpå, for å få litt tid til å tenke over om de ønsket å være med. Det tok noe tid å finne telefonnummer og adresse til informantene, men dette var jeg klar over på forhånd.

Da ringerunden startet, og informantene ble spurt om de hadde fått tenkt på temaet, og om de ønsket å bidra til innsamling av informasjon, ble jeg veldig positivt overrasket. Jeg fikk to nei, som begge oppgav ulike årsaker til at de ikke ønsket å være med i prosjektet. De andre syv informantene fikk jeg et klart ja fra. Min hypotese om at det skulle bli vanskelig å få bøndene til å prate, slo helt feil. Innstillingen jeg hadde på forhånd var for skeptisk, og det stemte absolutt ikke. Informantene var utrolig engasjerte, de bidro med mye nyttig informasjon, og kom selv med egne tema som jeg ikke selv hadde tenkt ut kunne være relevante. Jeg lærte mye av møtene med informantene i oppgaven. De jeg pratet med hadde mange og ulike erfaringer å dele. Jeg hadde satt av god tid til møtene, og det var relativt kort reisevei, så det fikk ikke noen konsekvens for oppgaven at intervjuene var lengre enn antatt. Etter fire intervjuer, ble noen spørsmål endret, og noen tatt bort, grunnet at de ikke var relevante for svarene jeg ønsket å få frem. Alle syv gårdbrukere var menn.

Jeg fikk også et intervju med landbrukskontoret i Randaberg kommune. Dette ble da det siste intervjuet for prosjektet. Årsaken til jeg ønsket informasjon fra landbrukskontoret med i oppgaven, er å se hvordan kommunen jobber ut mot landbruket i Randaberg kommune, og da det er denne etaten som har ansvar for avlingskadeerstatninger og lignende, og kunne gjerne da belyse saken ut fra dette perspektivet, knyttet til ekstreme værtyper.

Landbrukskontoret har jeg kommunisert noe med underveis i oppgaven, og de har bidratt til mye informasjon som var relevant og viktig for oppgaven.

3.4.3 Svakheter og styrker ved eget forskningsdesign

Jeg ønsket å få kunnskap fra mine informanter som kunne belyse og gi mulige svar på mine forskningsspørsmål. I oppgaven ble informanter intervjuet som jeg anser viktige for å besvare problemstillingen. Det som kunne være en skjevhet under intervjuene, er min egen kjennskap til informantene. For meg ble det da særdeles viktig å skille privatliv og ha nødvendig profesjonalitet i forhold til oppgaven. Det ble vanskeligere enn tenkt, da min far selv er bonde, og miljøet er lite på Randaberg. Men det ble forklart i aktuelle tilfeller, at min far, og hans gårdsdrift ikke skulle være med i oppgaven, og det var noe jeg var klar og bevisst på. Det kunne vært lettere og tatt utgangspunkt i dette, da dette selvsagt er gården, og gårdsdriften jeg kjenner best til, men i forhold til objektivitet, anonymitet, ville det blitt feil, og gjort det verre å ivareta objektivitet. I noen av intervjuene sklei vi noe ut, og pratet om private ting, og ting som ikke var relevante for oppgaven, og dette er utelatt og ikke tatt til følge, da det ikke er av relevans for oppgaven, samtidig som hensyn til anonymitet skal ivaretas. For oppgavens del tror jeg min lokalkjennskap gjorde at jeg ikke trengte lang introduksjonstid før intervjuene startet, og at vi også kunne snakke om nære saker, som kan tenkes en fremmed måtte brukt betraktelig mer tid på. Altså kan det være en fordel å ha noe lokal kjennskap, samtidig som jeg ikke ønsket at møtene skulle være for nære relasjonelt sett.

Når intervjuer var gjort, og innsamlingen av data var komplett, ble materialet transkribert og analysert for å etterprøve mine hypoteser og påstander. Transkriberingen skjedde på bakgrunn av båndopptak. Gjentatte erfaringer om et fenomen som peker i samme retning gir oss holdepunkter om at dette gjelder for flere. Da danner vi oss observasjoner som vi kan sette i skjemaer. Erfaring danner grunnlag for vår virkelighetsoppfattelse. Min egen forforståelse basert på egne opplevelser og erfaringer. har vært utfordrende. Det å være objektiv har vært krevende, da særlig i siste intervju og samtale med landbrukskontoret. Det ville kunne påvirke analysen av funn jeg har gjort. Samtidig så tror jeg spørsmålene har vært styrende, og dermed sikret objektivitet.

Under intervjuene svarte alle på spørsmålene som ble stilt til de, men informantene kunne selv påvirke noe av diskusjonen, siden jeg hadde et semi-strukturert intervju. Dermed opplevde jeg noen ganger at informantene snakket mer om temaer enn tenkt, og at det da

ble diskusjoner på temaer utenfor intervjuguide, og at tiden det tok, trakk ut. Samtidig så ble det belyst temaer jeg ikke hadde tenkt på, da særlig innenfor ny teknologi og innovasjon i landbruket.

En svakhet ved intervjuene var at spørsmålene i begynnelsen ikke helt fikk frem svarene jeg trengte for å belyse problemstillingene. Spørsmålene ble endret etter tredje og fjerde intervju. I de første intervjuene var også noen av spørsmålene ledende, og ble noe endret på. Det ble dermed mer bevissthet hvordan spørsmålene ble stilt. En annen svakhet var ved siste intervju, da informasjonen fra de øvrige informanter var i bakhodet, når spørsmål ble stilt til landbrukskontoret, og jeg måtte dermed jobbe mer rundt spørsmålene for å beholde objektivitet i dette møte.

Styrken ved intervjuene var at det ble nære og åpne møter, informantene var veldig imøtekomne, og det ble til tider mer samtale enn intervju. Dette igjen førte nok til at informanter og meg selv, pratet mer fritt. Grunnet anonymitet kunne bøndene, informantene, prate relativt fritt. Det som ble en utfordring er at Randaberg er et lite sted, så alle gårdsnavn, navn, og steder er utelatt, og flere saker av mer personlige forhold er ikke med.

3.5 Sekundærdata

I oppgaven er det brukt primærdata, da i form av informasjon innhentet hos informanter som har bidratt. Disse funnene belyser problemstillingen og forskningsspørsmålene. Men for å innhente mer informasjon, var det nødvendig med sekundær data. Sekundærdata er informasjon innhentet av andre, til et annet formål hvor forskeren vil belyse en annen problemstilling (Jacobsen 2015: 140). Det har blitt innhentet forskningsrapporter, artikler og informasjon fra andre mastergradsoppgaver. Etter sommeren i fjor, som var en ekstremt tørr sommer, så har det kommet flere rapporter, og artikler knyttet til det temaet. Samtidig så kan en se i dag, at klima, er et tema som er i vinden, og som det skrives og debatteres veldig mye om.

Det er viktig å være kritisk til innhenting av data, som med all informasjon en henter inn. Det som kan være problem, er troverdighet til kildene. Kan en stole på dem, og kan en stole på informasjon som er innhentet. Det samme gjelder for nettkilder og aviser. Aviser, medier, og andre nettkilder, har sin egen opplevelse av sannhet, og danner dermed deres virkelighet.

Men som vi vet så kan det være bare deler, eller bruddstykker av sannheten som kommer frem. En sak har alltid flere sider. Og det kan være at en artikkel blir belyst og skrevet ut fra et synspunkt, ut fra noens oppfatning, mens andre kan ha oppfattet samme sak på en helt annen måte. Dermed skal en være forsiktig når det gjelder innhenting av informasjon. I noen rapporter, og artikler så vises en side av en sak, og noens mening, mens det er ikke nødvendigvis gjeldende for alle. Hvordan de som skriver oppfatter virkeligheten, og deres synspunkt, er den sannhet vi får se. Men det kan være flere sannheter. Sekundærdata brukt i oppgaven, anses som troverdige kilder i denne sammenheng.

3.6 Transkribering, koding og dataanalyse

Transkribering benyttes når en vil gjengi innhold fra intervjuene. Under intervjuene jeg har hatt, så ble informantene informert på forhånd om at jeg ønsket å ha båndopptaker under selve møte. Dette for å slippe å bruke tid der og da på å skrive, samtidig som det ble en større flyt under selve intervjuene. Informantene fikk skriftlig beskjed og muntlig, om at dette var til eget forbruk, og at det ville bli slettet fra bånd så snart det var skrevet ned. Det var få, om noen, som hadde problemer med dette. Det gjorde jobben mye enklere for meg, og jeg trengte da ikke notere noe særlig under selve intervjuet. Noen ord og viktige punkt ble notert, bare for å huske hva som ble lagt vekt på av den enkelte informanten selv. Samtalene fløt greit, utenom noen enkle avbrudd av diverse saker som oppstår i en hverdag. Når alt ble tatt opp på bånd, så noterte jeg meg ordrett hva som ble sagt, gjort, og stemning (latter, tårer i øyne ol.) for å få med mest mulig detaljer.

Askheim og Grennes (2008) definerer dataanalyse slik;

«Dataanalyse kan defineres som systematisering av data slik at eventuell struktur og mønster trer frem»

(Askheim og Grennes 2008: 142).

Det som menes med deres definisjon, er at jeg da må gå gjennom mine funn, min informasjon innhentet av informantene i oppgaven, og se på spørsmål som blir stilt, hvilke svar jeg har fått. Har jeg fått samme svar på samme spørsmål? Hva kan brukes til å finne svar

på forskningsspørsmål? Det har krevd å systematisere informasjonen jeg har, for til slutt å kunne gi svar på oppgavens problemstilling.

Det finnes ulike metoder og teknikker en kan bruke for å kode dataene en har. Selv har jeg valgt transkribering. Etter hvert intervju som ble gjennomført, så ble dette skrevet ordrett ned. Og deretter skrevet ut. Slik gjorde jeg ved hvert intervju. Det var tidkrevende, samtidig fikk jeg da med alle detaljer. Deretter ble det arbeid med markeringstusjer i ulike farger, penn og notatblokk. Det viktige for meg var å fange opp hva bønder gjør for å bedre tilpasse seg mer og mer ekstremvær, hvilke konsekvenser bøndene opplever selv, og tiltak de har satt i verk. Jeg lette etter svar på mine forskningsspørsmål;

- Opplevde du det ekstreme været sommeren 2018 som en krise?
- Fikk samme sommeren følger for driften av gården, og dersom på hvilken måte?
- Med tanke på ekstremværet 2018, i hvilken grad har du tilpasset driften av gården når en tenker at slike værtyper kan komme igjen?

De nevnte spørsmålene var forskningsspørsmål, og ble etterfulgt av oppfølgingsspørsmål fra intervjuguiden. De ulike temaene ble markert med ulik farge tusj, og de samme temaene som gikk igjen ble markert med samme farge tusj. Når sammenhengene ble klare, var det klart at det ble noen tema som var mer relevant for oppgaven enn andre. Når vi pratet om klima og værendringer, kom det frem flere punkt som enkelte beslutningstakere hadde tenkt på som jeg ikke hadde tenkt på selv. Metoder, maskiner, ulike dyrkningsarter og utstyr rettet mer mot fremtiden. Det ble også klart at hvilken type drift som var tidlig på gården, spilte liten rolle. Men samtidig var det med på å kunne danne et bilde om hvordan det var på gården før.

3.7 Reliabilitet og validitet

Yin (2009) forklarer at forskningsdesign på en måte skal representere et logisk sett av argumenter, men en kan også avgjøre kvaliteten på forskningen av alle typer design som følge av visse logiske tester. Det er ifølge Yin fire tester som brukes for å sjekke kvaliteten: *Begrepsvaliditet*, som identifiserer korrekte operasjonelle målinger for det en studerer. Det

neste punktet Yin tar opp er intern validitet, som søker å etablere et kausalt, årsakssammenhengene forhold, hvor visse forhold er tenkt til å lede til andre forhold. Den tredje kvalitetssjekken er ekstern validitet, som definerer om det en studerer eller forsker på og kommer frem til, kan generaliseres (egen oversettelse, Yin 2009). Siste punktet er reliabilitet, blir beskrevet senere i dette avsnittet.

Dette er ment for å kontrollere arbeidet som en utfører når en forsker. For å få kontroll må en gå tilbake til analyseprosessen, og deretter finne ut om funnene representerer hensikten med undersøkelsen. En må sjekke om en har svarene en lette etter, og deretter vurdere om jeg, og andre, vil tro på dette. Holder det mål? Det handler om oppgaven er troverdig eller ikke. For at det skal være troverdig så må en tilbake til operasjonaliseringen. Hvem som har blitt spurt, måten de har blitt spurt på, og hvilke teorier som ligger til grunn vil være faktorer som kan spille inn når en skal måle forskningen validitet. Dersom jeg og andre klarer å se gjennom oppgaven, at det er godt begrunnende valg underveis i forskningsprosessen, øker troverdigheten. Det er viktig å avgjøre og avveie underveis i hele forskningsprosessen hva som er relevant eller ikke, hva er viktig og vesentlig å ta med.

Reliabilitet kan sies å være det samme som pålitelighet.

Yin (2009) sier om reliabilitet at det demonstrerer at gjennomføringen av en studie, som datainnsamlingsprosedyrer, kan bli gjentatt, med samme resultat. Yin skriver videre at målet med reliabilitet er å minske feil i en studie (egen oversettelse).

Kort forklart vil spørsmål knyttet til både reliabilitet og validitet dreie som om hvorvidt oppgaven er troverdig og pålitelig. Tror jeg på det som står, vil andre tro det? Stemmer det? Er det godt argumentert, er det knyttet til teori, gjør en det en skal? Dersom en kan svare ja på de nevnte spørsmål, øker sjansen for at oppgaven er pålitelig og troverdig. Av den grunn er det viktig å fundere over begrepene validitet og reliabilitet når en skriver. Da er det større sannsynlighet for å få et bra resultat. Gjennom min case studie av bønder i Randaberg kommune, mener jeg den er innenfor både når det gjelder validitet og reliabilitet.

Reliabiliteten kan i teorien begrenses på grunn av at jeg har valgt ut informanter kun i Randaberg, men samtidig var dette en praktisk geografisk avgrensning, og skulle det vært for en større andel bønder, større områder, eller fylker, ville tatt tid som jeg ikke har. Måten jeg har sikret validitet i oppgaven, er bønder eller informanter som har drevet i en del år, og ikke er helt ferske i yrket sitt, og som dermed også har drevet jordbruk noen somrer før. En kan få et validitetsproblem, fordi som forsker så arbeider du på to plan. Du arbeider både på teoriplan og empiriplan. Jeg har brukt teori for å forme problemstillingen, men når data blir innhentet og behandlet, så blir det empiri, og det bør da være en sammenheng mellom det teoretiske og det empiriske. Da kan jeg i intervjuet berøre ulike teoretiske begreper ved å stille ulike spørsmål og det da blir likhetstrekk i svarene. Dette vil øke sannsynligheten for at fenomenet eller egenskapen som skal bli undersøkt, faktisk blir det.

3.7.1 Generalisering

Når det kommer til generalisering av de funnene jeg har gjort, altså om problemstillingen kan gjøres gjeldende for flere, vil det være begrensninger. Jeg har intervjuet 7 av drøyt 60 bønder i Randaberg, og jeg kan ikke med sikkerhet si at den informasjon disse har bidratt med er relevant for bønder generelt i Randaberg. Randaberg er heller ikke representativ for alle andre landbrukskommuner i Norge. Det er dermed vanskelig å si at funn gjort i en kommune er relevante for andre kommuner i Norge med mye landbruk.

Ut fra funn gjort i oppgaven, kan det tenkes at det er flere ting som spiller inn på opplevelsen av krise. Det har kommet frem at beliggenhet for gården, type jordsmonn, og type produksjon på gården, kan spille inn på opplevelsen av om sommeren 2018 kan kategoriseres som en krise eller ikke. Utvalget i oppgaven består av bønder i kommunen, som er bosatt ulike steder, men selv har jeg ikke all kunnskap om ulike typer jordsmonn i kommunen, men ut fra funn fra andre, kan det tenkes at funnene fra gårder med samme jordtype kan generaliseres til å gjelde andre gårder i Randaberg kommune som har samme jordsmonn. Flere har kommet med eksempler på nærliggende kommuner som ble mer påvirket enn Randaberg kommune.

3.8 Etikk

Etikk handler om regler, retningslinjer, og prinsipper for om en handling er rett eller ikke. når det gjelder etiske problemstillinger, så er det viktig å være seg bevisst sin egen rolle, og være klar over at en trår inn i den andres private sfære. Det kan oppstå problemer når en etter søken på svar, kan krenke noen av dem som er med på undersøkelsen. Det å være bevisst på hvordan en opptrer, og sin rolle er dermed viktig. Innenfor flere fagfelt finnes retningslinjer en skal forholde seg til. Dette kan være for eksempel Helsinki-deklarasjonen, som er gjeldende innenfor helse og medisin, og en også ulike nasjonale og regionale forskningsetiske råd. Det som er viktig er å oppfylle krav til anonymitet (Jacobsen 2010). Særlig da Randaberg kommune er en liten kommune, ble det viktig at oppgaven ikke skal være gjennomsliktig, en skal ikke forstå hvem de enkelte i prosjektet er. Krav til anonymitet har vært sentralt, og også for at informantene skulle tale fritt. Samtidig får det en konsekvens for oppgaven, da det må skrives mye om, og mange navn, steder og informasjon ble utelukket fra oppgaven.

Når det kommer til undersøkelser, hvor andre mennesker er involverte, er det visse krav en etter beste evne må forholde seg til. Det er;

«informert samtykke, krav til privatliv, og krav til å bli korrekt gjengitt»

(Jacobsen 2010:31)

Det har i oppgaven blitt innhentet informert samtykke av samtlige informanter. Det vil si at deltakelsen er frivillig, og informantene er informert om oppgaven. Jeg har også innhentet underskrift for egen del, og informantene er informert om rett til å trekke seg fra prosjektet. Deres privatliv er tatt vare på, etter beste evne. Hypotesen min, eller problemstilling er ikke i utgangspunktet sensitiv, eller privat, men noen av spørsmålene har underveis blitt personlige, da det var snakk om fremtiden og barn, og ensomhet. Da er det viktig at de data som kommer frem i oppgaver ikke fremhever en person, men mer en sak. Samtidig som det blir gjengitt korrekt informasjon, men noe er utelatt grunnet krav til anonymitet.

Når en arbeider med kvalitative data, så er det en større risiko for å gjenkjenne enkeltpersoner, eller informanter som har deltatt i forskningsprosjektet. Grunnet at det ofte er færre deltakere, og spesielt nå når jeg har forholdt meg til en liten kommune. Om da opplysninger som alder, bosted og produksjon hadde vært opplyst, ville dette svekket

anonymiteten. Da har det vært viktig å slette data, uten å slette funn, for å sikre konfidensialitet og diskresjon (Jacobsen 2010).

Jacobsen (2010) sier når det kommer til krav av riktig presentasjon av data, skal en alltid så godt som mulig gjengi resultater så nøyaktig som det går. Det skal også være i riktig sammenheng. Informanten har rett til full gjengivelse. Det er vanskelig å gjengi helt presist, men det skal alltid være et mål at det skal være korrekt. Data og resultater skal ikke forfalskes.

Nytteetikk er et begrep som kan diskuteres ved brudd på retningslinjer. De eventuelle krenkelser informanter er påført, må måles opp mot nytten en har av den krenkelsen. Dersom nytten er veldig stor, kan det tenkes at flere forskere er villige til å kutte noen av de etiske kravene. Under min oppgave, har jeg fulgt etiske retningslinjer nøye, og i analysedelen er informantene sikret anonymitet gjennom omskriving av steder, navn, alder og lignende. De vil da bli delt opp etter grupper, aldersgrupper og andre definisjoner på gruppering av informantene for på den måten sikre nødvendig anonymitet.

4.0 Empiri

«Empiri (fra gresk empeirikós = «erfaringsmessig», avledet av empeiría = «erfaring») innebærer at konklusjon er basert på sannsynlig erfaring. Empiri bygger på vitenskapelige undersøkelser av virkeligheten, iakttagelser og eksperiment og derav de erfaringer som er gjort, framfor på i forvegen oppstilte teorier eller filosofiske resonnement. Empiriske data er data som er produsert ved et eksperiment eller ved observasjon»¹⁹

Gjennom min forskning har jeg forsøkt å finne svar på problemstillingen, og mine forskningsspørsmål. Gjennom intervjuer med bønder og landbrukskontor i Randaberg kommune, har jeg kommet frem til en konklusjon, et svar på problemstillingen og hoved antakelsen min om at bøndene opplevde sommeren 2018 som en krise og håndterte den som en krise. Det har i oppgaven vært bøndene selv, og landbrukskontoret som har delt av sin virkelighet, og jeg har forsøkt å fremstille den så korrekt som mulig i oppgaven. Gjennom

¹⁹ <https://no.wikipedia.org/wiki/Empiri>

møtene med disse menneskene, har jeg samlet empiriske data produsert ved intervjuer og samtaler. Informasjonen som er samlet inn er empirisk, det vil si at den er basert på bevis, hvilket er et sentralt konsept i vitenskap og vitenskapelig metode. Ved hjelp av hypoteser, eller problemstilling har jeg samlet empiriske data til eksperimentet.

5.0 Presentasjon av data

I dette kapitlet vil jeg presentere funn fra intervjuene med gårdbrukerne og landbrukskontoret i Randaberg kommune. Jeg vil i første del presentere funn fra intervjuer med bøndene på gårdene, og deretter presentere funn fra intervju med landbrukskontor etterpå. For å få funnene presentert ryddig og oversiktlig, vil jeg presentere funnene med informantene ordnet etter forskningsspørsmål i oppgaven. Til slutt vil funnene bli oppsummert, diskutert, og med fremleggelse av konklusjon i forhold til problemstilling; *Hva gjør bønder for å bedre tilpasse seg kriser som mer og mer ekstremvær? Og hvilke konsekvenser opplever bøndene selv, og hvilke tiltak har blitt iverksatt som følge av mer og mer ekstremvær?*

Innledende i hvert intervju ble det spurt om demografisk informasjon som aldersgruppe og sivilstatus. To av gårdbrukerne var i aldersgruppen 60- 70 år, en i gruppen 40-50 år og tre var i aldersgruppen 30-40 år. Alle informanter er menn. På alle gårdsbrukene var det drevet jordbruk før informantene overtok. Gårdsbrukene, selve gårdene, varierer i alder fra 30 år gamle, til over 100 år gamle. Gårdbrukerne i oppgaven har ulike produksjoner, noen driver med melkekyr, noen med frukt og grønt, og noen med poteter og korn.

På grunn av at informasjonen skal være anonym, og ikke gjennomiktig i en så liten kommune, vil data som gjør at personene kan gjenkjennes, ikke bli tatt med i oppgaven. Dette gjelder blant annet presis alder, drift på den enkelte gård, beliggenhet og andre data som kunne vært gjenkjennbart. Som nevnt tidligere blir oppgaven følgelig noe kortere enn den kunne vært om dette var en åpen, og ikke anonymisert oppgave. For at en skal kunne skrive åpent og fritt, skal prosjektet være meldt, noe en ikke er pliktet til dersom ingen personopplysninger blir tatt med eller opplysninger brukes som kan identifisere personer.

Det blir drøftet i konklusjonen hvorvidt det er forskjeller i opplevelsen av vær, etter type produksjon. I presentasjonen av data vil informantene bli omtalt som gårdbruker 1, gårdbruker 2, gårdbruker 3 og så videre for å holde svarene adskilt og konkrete.

5.1 Forsknings spørsmål 1: Opplevde du det ekstreme været sommeren 2018 som en krise?

Gårdbruker 1 så sommeren 2018 som en krise ut fra definisjonen jeg fremla om krise. Men samtidig opplevde ikke bonden sommeren som en krise sett fra sitt ståsted. Det var utfordrende til tider, og fôr ble et tema, men gårdbrukeren klarte å roe stresset ned, og nyte sommeren. Gårdbrukeren hadde ikke behov for å kjøpe mat til dyra.

«HAN har sagt jeg skal ta meg av dere, og dermed slapp jeg det stresset».

Gårdbrukeren fant ro i sin religiøse tro, og mener da at stresset forsvant, og at det da bare var å nyte det fine været som var. Hadde gårdbrukeren ikke hatt sin religiøse tro, så hadde ting sett annerledes ut, og vært preget av mer stress under sommeren i fjor.

Gårdbruker 2 sier ut fra definisjonen på krise og beslutninger i krise at ut fra egen gårdsdrift så han ikke sommeren 2018 som en krise. Men at sesongen 2017 var en krise (sommer med ekstremt mye nedbør). Gårdbrukeren sier;

«problemet når det er så vått, er at da går en hele tiden og venter på at en skal gjøre ting, og dermed får du ikke gjort andre ting som du burde gjort. Det er det verste».

Et annet problem og utfordring knyttet til vått vær som gårdbrukeren nevner er utfordringen knyttet til verdien av varer. Ved for vått vær, når en ikke får høstet, så kan det være snakk om enorme verdier som befinner seg ute på markene.

Gårdbruker 3 synes ut fra formelle kjennetegn på en krise at sommeren 2018 var litt krise, men ikke veldig mye. Men at de så resultatene av krisen. Dette ble merket på kvalitet på fôr, og at de måtte investere i vanningsanlegg, og flytte rundt på det dag og natt for å få noe som helst avling.

Ut fra definisjon på krise, sier gårdbruker 4 at det på en måte var en krise sommeren 2018. Når det er så tørt som i fjor, så kan en få problemer med for eksempel skadedyr, og at en

ikke kan følge helt opp med vanning. Gårdbruker sier også at det blir problemer med ekstremt vått vær, og at en da må tenke grøfting, som er blitt mer og mer viktig.

Gårdbruker 5 opplevde ekstrem tørke, som verre enn ekstrem nedbør. Gårdbrukeren sier vann er en ressurs. Det blir veldig kostbart når det er ekstrem tørke, vanning koster. Og ut fra informasjon om kriser, så opplevde bonden sommeren 2018 som en krise.

På spørsmål om sommeren 2018 med ekstrem tørke ble opplevd som en krise, svarer gårdbruker 6 at den sommeren ikke var den verste for hans del. Gårdbrukeren har en del marker med myr, og opplevde ikke sommeren som en krise. Myrlagte marker vil holde en del vann, og dermed gi god avling. Gårdbruker sier derimot;

«Sommeren 2017 var et dritt år. Da regnet vi bort».

Gårdbruker 7 mener krisen som det ble snakket mye om, ble påvirket alt etter hvilken type jord en selv har. Gårdbruker vil ikke ut fra definisjon kalle sommeren 2018 en krise, for hans del. Gårdbrukeren har opplevd og erfart andre år mer som en krise. Det fikk noen konsekvenser, men gårdbruker opplevde det ikke som krise. Gårdbruker nevner steder som Kvitsøy, som opplevde det som verre, grunnet fjell, med grunn jord oppå, og at den da tørker fortere. Også steder på Jæren med mye sandjord var mer utsatt.

5.2 Forskningsspørsmål 2: Fikk sommeren 2018 følger for driften av gården, og dersom det var tilfelle, hva var følgene?

Gårdbruker 1 svarer på spørsmål om kritiske følger for driften av gården, som følge av sommeren, etterfulgt av spørsmål i intervjuguide angående helse og økonomi. Økonomisk ble det ikke følger, da han fikk erstatning for det han skulle hatt, og kom ut av det med beina godt planta på bakken. Helsemessig fikk det heller ikke følger. Gårdbrukeren var fornøyd med finværet.

Når det kommer til kritiske følger for driften, så nevner gårdbruker 2 at Randaberg kom seg godt ut av det, sammenlignet med nære kommuner som Klepp og Hå. Randaberg har mye jord med tung leire under, så da vil de få en del vann selv om det er tørt. Gårdbruker er også av den oppfatning at det finnes nok vann til vanningsanlegg. Gårdbruker er enig i at 2018 var tidenes tørreste sommer, men mener de fleste bønder heller vil ha en sommer 2018 (tørke)

igjen, og ikke en sommer 2017 (nedbør). Gårdbruker var bekymret i slutten av juli, grunnet uvisshet om når regnet skulle komme. Sommeren 2018 gikk bra, selv om været snudde på høsten, og da bød på nye utfordringer.

«Når en går og venter, har utestående flere hundre tusen i verdier, og går og venter på om dette går eller ikke, den kjenner jeg er ganske slitende».

Gårdbruker 3 har nevnt dårlig fôr som en konsekvens. Samtidig fikk det økonomiske konsekvenser, da en måtte kjøpe utstyr som en ellers ikke har behov resten av året. Og at en brukte mer tid enn det som var planlagt.

Når det kommer til kritiske følger for driften av gården, så klarte gårdbruker 4 seg tålig bra som han sa selv. Men det var litt mindre avlinger, men de greide seg allikevel. Dersom tørken hadde vart i to uker til, mener gårdbruker det hadde blitt mye verre. Krisen som oppstod kom snikende, og ble verre og verre for hver dag. Gårdbruker henter også frem eksempler på at dette vil variere hvor på Randaberg en har gård, og hvilken type jord en har på de ulike stedene. Om klimakrisen sier bonden;

«Når du hører noe lenge nok, så tror du på det. Når folk sier det hele tiden, så tror du det».

Gårdbruker 5 opplevde ikke noe helsemessige konsekvenser, men opplevde et økonomisk tap, og tap av avlinger, samtidig som noe fôr måtte erstattes av noe annet. Så sommeren 2018 fikk regnskapsmessige konsekvenser, men ikke konsekvenser for selve driften av gården. Fôr ble det mindre av, og innsatsfaktoren steg, og kostnadene økte.

I forhold til kritiske følger for driften, grunnet sommeren 2018 var det ikke kritiske følger for driften. Gårdbruker 6 har hatt rikelig av det han har hatt behov for, og hatt en del til overs, sommeren 2018 gjorde bare at det var litt mindre til overs, så da gikk det fint. Og det ble ikke et stort problem. Det ble lagt merke til flere konsekvenser fra sommeren 2017.

Gårdbruker 7 opplevde noen følger for driften av gården etter sommeren 2018. Gårdbruker sier det var et litt dårlig år, når en tenker på avlinger. Så han ble nødt til å kjøpe litt fôr, og fant det noe utfordrende i forhold til hva en skulle gjøre. Ble påvirket av det han leste, og at det var en krise, og om en skulle bestille noe eller ikke. Det opplevdes litt stressende.

Bonden nevner også året før som vanskelig. For da regnet det hele sommeren og høsten. I etterkant sier bonden at sommeren 2017 opplevdes verre enn sommeren 2018.

Gårdbrukeren så også positive utfall av tørken. At jorda fikk tørke godt opp, og røttene vokste ned, og dypere, og at det fikk sprukket opp litt i jord som vanligvis er veldig tung. Men det som opplevdes som en negativ konsekvens var kjøp av fôr, ikke nødvendigvis dramatisk, men litt stressende.

«Jeg er ikke veldig bekymra, nå har det jo på en måte vært to sånne år, det handler jo litt om hvordan du håndterer det egentlig».

5.3 Forskningsspørsmål 3: Med tanke på ekstremværet sommeren 2018, i hvilken grad har du tilpasset driften av gården, med tanke på at slike værtyper kan komme igjen?

Gårdbruker 1 tenker ikke særlig på tilpasning av driften i forhold til ekstremvær som kan oppstå igjen. Han mener det må grøftes mer, tenke over hvilke maskiner en bruker, og at en bruker de lukene som været gir. Gårdbrukeren mener det er lite å gjøre med klimaet, og at en må tilpasse seg.

I forhold til tilpasninger av gårdsdrift, med tanke på at slike værtyper kan oppstå igjen, sier gårdbruker 2 det er vanskelig å tilpasse seg, om det er slik at det været kun oppstår hvert 70.år. Da er det vanskelig å avgjøre hva en kan bruke av ressurser på det. Men om det skulle bli flere slike år, så tenker gårdbruker at det blir viktig å lage til mulighet for å vanne flere steder. I forhold til vått vær, så kan en grøfte, men at det ikke alltid er det som hjelper på alle typer jordarter. Gårdbruker nevner også lettere maskiner, og ulike nye teknologier som kan være noe å tenke på i fremtiden. Om det kommer en lik sommer som 2018 igjen, mener gårdbruker han er rustet til det, og at økonomi er det mest utfordrende i forhold til tiltak for å sikre driften mot ekstremvær.

Gårdbruker 3 har gjort grep i forhold til endringer som mer ekstrem tørke, og mer ekstrem nedbør. Gårdbruker nevner tiltak som at han har lagt opp til mer muligheter for å hente ut vann, med større vannledninger, og har gjort det de siste årene. I forhold til det våte været, så har bonden aldri grøftet mer.

«De to siste årene har vi grøftet mer enn vi har gjort de siste 15 årene før det».

Samtidig sier også gårdbruker 3 at bønder er mer og mer opptatt av lettere maskiner, og at det også er en form for tilpasning. I diskusjon om alle vil ha råd til denne tilpasningen, så sier gårdbruker at det alltid er dyrt å legge om, men at det vil tvinge seg frem.

Tilpasninger gjort i forhold til det ekstremt tørre været 2018, og for mulighetene for at slikt vær kan oppstå igjen, har gårdbruker 4 gjort noen tiltak. Noen tiltak nevnes ikke spesifikt i oppgaven grunnet hensyn til anonymitet, men gårdbruker nevner noen tiltak knyttet spesielt til vått vær. Gårdbruker mener de må være i forkant. Dersom de ser behov som kan komme, så må de gjøre noe veldig raskt. Det er ikke problem å vanne, utenom at det koster. Men nedbør blir sett på som et større problem en tørke. Nevner tiltak som de gjør på Østlandet ved å borre egne brønner. Et annet tiltak som blir nevnt, er å være bevisst hvilken vei en legger fårene dersom en skal ha fårer. På diskusjon angående tilskuddsordninger til omlegging av drift i forhold til ekstrem vær, sier bonden;

«Det er flott om vi kan få tilskuddordninger, men det er nesten det samme som å håpe på julenissen da. Det er flott om myndighetene også ser at her er det noe vi må gjøre, så kan vi gjøre noe sammen, så er det flott det. Men jeg tror den enkelte bonde også må gjøre noe selv».

I forhold til sommeren 2018, og tilpasning av driften på gården om slike værphenomener oppstår igjen, har gårdbruker 5 gjort noen tiltak. Det er opprettet et kontaktnett, hvor bonden kan få kjøpt fôr. Dette sikkerhetsnettet håper bonden han kan holde åpen, om krisen skulle oppstå igjen. I forhold til drenering ser gårdbruker at det blir mer og mer viktig med overflatevann. Det er mer overflatevann, og det blir forsøkt å lage kanaler for å lede dette bort. Samtidig som en kan planere marka når en pløyer den, dette er også en utfordring da det er kostbart. Om det å håndtere beslutninger alene og når krisen oppstår sier gårdbrukeren;

«Godt kollegaskap, det setter jeg pris på. Tenk om en var alene og skulle håndtere dette, det tror jeg er tungt. Det er ikke bra altså».

Gårdbruker 6 nevner vanningsanlegg som tilpasning knyttet opp mot at ekstrem tørke og ekstrem nedbør kan komme igjen. Noen ganger må det vannes på våren. Det er ikke bruk for det hvert år, men av og til. Gårdbruker sier også at han prøver å grøfte litt hvert år, men at da lommeboka bestemmer litt hvor mye en kan gjøre. Det finnes tilskudd, men det er ikke

mye. Samtidig har gårdbruker også satt ned noen kummer, hvor det er mye vann, og lage samlegrøfter. Så litt vanning, og litt grøfting er tilpasningene som blir nevnt. Så må en være flink til å nytte mulighetene når du har den. Særlig med fint vær.

På følgende spørsmål med tanke på ekstremværet sommeren 2018, i hvilken grad har du tilpasset driften av gården, med tanke på at slike værtyper kan komme igjen, svarer gårdbruker 7 etter en tenkepause at det er litt små ting. Han har ikke drevet med grøfting, men har tenkt mer på valg når det kommer til vekster, når en skal høste avlinger, prøver å utnytte været når det er der. Ser ikke så mye på datoer lenger, men mer hvordan været er, og tar hensyn til om det er vått på markene. På spørsmål om tilpasning i forhold til tørt vær, som i fjor, så uttrykker bonden at været i fjor var litt ekstremt, men at det går greit med den jorda han har, og at det ikke er behov for vanningsanlegg, samt at det heller ikke er noe vann å tappe av. Det er ganske dyrt å kjøpe kommunalt vann å vanne med sier bonden han har hørt. Bonden sier videre at grøfting burde han vært mer på, når vi prater om en er mer rustet til å stå imot mer og mer ekstrem vær, samtidig som det koster, og tar mye tid og at det blir vanskelig å prioritere. På spørsmål om gårdbrukeren er klar for en lik sommer eventuelt neste år, svarer han slik;

«Det vil merkes at det blir mindre avlinger, og dårligere inntekt da, men det er ikke så mye jeg føler jeg kan gjøre med det, for en vet liksom ikke hvordan været blir før sommeren eller høsten er ferdig».

5.4. Kort oppsummering av funn fra intervjuer med gårdbrukere

Gjennom intervjuer med beslutningstakerne i denne undersøkelsen, kommer det frem at seks av syv bønder ikke opplevde sommeren 2018 som en krise ut fra den definisjon jeg la til grunn i teorikapitlet. Én mente det var krise ut fra denne definisjonen på krise, men opplevde ikke sommeren selv som krise. En annen mente det var litt krise, men resultatene av krisen var verre enn sommeren, en annen mente det var på en måte krise, og en mente klart det var en krise, og en annen tenkte at graden av opplevd krise ville bli påvirket av hvilken type jord en hadde, men at det ikke var krise for seg selv. Så en liten andel av bøndene så på sommeren som en krise, men kun en mente at sommeren klart var en krise.

Opplevelsen jeg sitter igjen med, er at de fleste bøndene klarte å omstille seg relativt raskt, og at det fine været samtidig gjorde at en kom i godt humør. Noen opplevde utfordringer knyttet til været, tørken, men allikevel ikke opplevd det som en krise ut fra krisedefinisjonen beskrevet i teorikapitlet. Flere måtte i gang med tiltak som vanning, men samtidig så var det begrenset i forhold til midler, tilgang på vann, og økonomi.

De fleste bøndene har derimot nevnt sommeren 2017 som en krise, og som en opplevd krise. Denne sommeren var preget av ekstremt mye nedbør, og våte marker, noe som gjorde at maskiner og utstyr ikke kom til, en måtte ta hensyn til dyr som skulle på beite, mye avling druknet, og mange følte seg hjelpeløse og motløse. Når det var så mye nedbør, så ble en gående og vente på opphold og tørke, og kom ikke i gang med andre ting, og det ble frustrasjon og dårligere humør.

Dermed opplevde de fleste, utenom en informant, sommeren 2017 med ekstrem nedbør, mer som en krise enn sommeren 2018 hvor det var ekstremt tørt. Sommeren 2018 hadde også positive effekter for gårdbrukerne med at jorden fikk tørke opp, og arealer som vanligvis alltid er fuktig, fikk tørke skikkelig. Samtidig ble humøret bedre. Hva årsaken kan være at slik sommeren fremstod i norske medier og rapporter, og til avviket til bøndene i Randaberg kommune, vil bli diskutert og løftet frem i drøftingskapitlet senere i oppgaven.

Når det kommer til kritiske følger for driften av gården, eller konsekvenser kommer det frem at for noen ble det konsekvenser som følge av sommeren 2018. Men ikke for alle.

Konsekvensene samlet sett var mer bekymringer, slitende å ikke vite når været snudde om, dårligere fôr til dyra, konsekvens i forhold til økonomi, at en måtte investere i utstyr som en vanligvis ikke bruker. Andre legger frem konsekvenser som tap av avlinger, noen måtte kjøpe fôr, økonomiske tap, og at det ble mange utfordrende beslutninger i forhold til hva en skulle gjøre.

Tilpasning av driften som går på forskningsspørsmål 3 så går flere argumenter igjen. I forhold til vått vær, så må det grøftes mer, tenkes mer på hvilke maskiner en bruker. En nevner at det bør tenkes på andre typer vekster som tåler mer og utnytte været når det er bra. Det blir også nevnt kanaler, og mulighet for å lede overflatevann. I forhold til tilpasninger til tørt vær, ekstrem tørke som sommeren 2018 så nevnes det å legge opp muligheter for å hente ut mer vann, bore brønner som de gjør på Østlandet, og vanningsanlegg. I forhold til det å legge om

driften, og tenke nyere og kanskje lettere maskiner kommer økonomi spørsmålet opp. Om gårdbrukerne har råd til denne omleggingen. Til det kommer det frem at det vil være dyrere å ikke gjøre noe i lengden.

5.5 Presentasjon av funn i samtale med landbrukskontoret

Jeg fikk en samtale med landbrukskontoret i Randaberg kommune. Årsaken til jeg ønsket dette med, var å se hvordan de jobber der, hva de arbeider med, og hva de eventuelt kan bidra med i krisesituasjoner, slik som den antatte krisen sommeren 2018. Landbrukskontoret er tilknyttet kommunen, så jeg ønsket å få et overblikk over hva de jobber med, og hva som eventuelt gjøres. Jeg har også fått bistand fra her på ulike spørsmål knyttet til oppgaven via eposter tidligere i oppgaven.

Møte fant sted på kommunehuset, hvor spørsmålene var noe endret fra spørsmålene gitt til de andre beslutningstakerne som har vært med i arbeidet i oppgaven (se vedlegg). Grunnet at landbrukskontoret er et offentlig organ, og ikke driver en gård var det nødvendig å lage en ny intervjuguide. Det var satt av 30-60 minutter til intervjuet, men dette gikk over tid, og møte varte cirka en time og 40 minutter.

Spørsmål og svar fra intervjuet, med relevans for oppgaven, vil følgende bli beskrevet her;

Landbrukskontoret har i dag en kommunal rolle, før var det staten som ivaretok de funksjonene, men i 1994 gikk det over til å bli kommunal virksomhet. På landbrukskontoret Randaberg er det 1,5 stillinger.

Hovedfunksjonen for landbrukskontoret er å være med i arealutviklingen i kommunen, eller arealforvaltning i kommunen. Samtidig delta aktivt for å ta vare på arealressursene, både produksjonsarealer og andre arealer for å beholde natur, mangfold i det hele. Andre funksjoner er å ivareta landbruksinteressen, som en forvalter av areal, i kommunen. De har også ansvar for å forvalte bonden sine muligheter til å søke tilskudd. Veldig mye av oppgavene går på tilskudds håndtering. De har også ansvar for å behandle søknader etter regelverk, da blir det litt informasjon ut, litt motivering.

Arbeidsdagen for ansatte i landbrukskontoret går ut på møter, interne og eksterne, og saksbehandling, lese seg opp på ulike saker, selv om det ikke alltid er mye tid til det. Så er

det også en del møtevirksomhet fra fylkesmannen sin side. Det gjelder koordinering i regelverk i forhold til hvordan de ulike kommunene håndterer ulike tilskudd, settinger, situasjoner, hvordan de tolker den situasjonen.

«Der er fylkesmannen i Rogaland fin å ha. Flink til å koordinere, og være litt overordnet».

Ved landbrukskontoret arbeider de med et veldig vidt felt. De jobber med alt som heter planarbeid, skal det lages en reguleringsplan et sted, så skal de gjerne være med i oppstartsmøter, for å avklare deres problemstillinger, og om det er hensyn som skal ivaretas.

På spørsmål om hvilken rolle de spiller ovenfor bøndene, svares det slik;

Over tid har det skjedd en utvikling ved landbrukskontoret i Randaberg kommune. Det har vært en overgang fra stat til kommune. Det har også vært en overgang fra da en var ute og var bondens høyre hånd, og en hjelp til på de tingene bonden ikke hadde kunnskap om. Før var det mer en praktisk rolle. Landbrukskontoret satt på fagkunnskap direkte inn i landbruket. Og så har det vært en veldig utvikling med tilgang på kunnskap. De har fått opp det som i mange år har vært forsøksringen, og de har overtatt den direkte fagkompetansen som går på å veilede og gi råd i å drifte, samtidig som Tine, og andre konserner har egne rådgivere rettet mot det enkelte fag.

«Mens vi sitter her som noen poteter som skal rekke over alt, og har ingen mulighet til å følge med på alle fagfelt, og har heller ikke den rollen lenger».

På spørsmål om landbrukskontoret ikke jobber for å ivareta bøndenes egne interesser, men mer for å ivareta kommunens landbruksinteresser, blir svaret ja;

«Bonden har veldig mye tilgang til informasjon på nett. Før var det slik at bønder var på besøk rundt søknadsfrister og slikt, og slo av en prat, men nå er det få som banker på døra».

Det blir stilt spørsmål om landbrukskontoret opplever det som negativt eller positivt at det er blitt slik. Svaret er at det er litt begge deler. De har ikke tid, og staten finansierer ikke, eller kommunen har ikke midler til at de skal være veiledere for produksjonen bøndene har, det er deres ansvar, de må innhente informasjon, og da må de hente det hos de som har veiledning for den produksjonen de har. Men den kontakten en kunne ha fått gjennom veiledning, tilbakemeldinger på hvordan det går i landbruket i Randaberg, den har det

forsvunnet en del av. De plukker ikke opp hvordan de bøndene har det, og om noen har det vanskelig.

«Men det er klart, vi er ikke noe sosialkontor, vi har ikke den kompetansen. Vi har ikke noe å bidra med, det er veldig sånn.. vi skal være saksbehandlere, og vi skal formidle tilskudd, og selvfølgelig vil noen snakke med oss, ha en sparringspartner, så kan vi høre, men det er ingen garanti for at vi er den som greier å bidra».

Ansatte ved landbrukskontoret skal være lojale til rådmann og politiske beslutninger. Etter et politisk vedtak kan en da ikke uttale seg. Det er begrensninger i hva deres rolle kan inneha, og de kan heller ikke ta sider i saker hvor det oppstår konflikter. De må forholde seg nøytrale og følge regelverk, ofte kan det være vanskelig.

Landbrukskontoret mener det er noen utfordringer generelt, om en ser på situasjonen for bønder i Randaberg i kommune. utfordringene knyttes til at hver bonde har en veldig liten enhet. Når gårdene er større i utgangspunktet, så tåler de også en større investering, for en har mer kontroll på sine ressurser. Men for en Randaberg-bonde som har mye leiejord, blir det knyttet mye mer usikkerhet, og med det mer usikkerhet rundt en investering.

«Og i dag, når investeringer er så dyre, så er det så stort press på at det skal være slik at en drifter intensivt, du skal ha godt resultat i andre ende, og det skal være så stort alt. Du må organisere på en helt annen måte, du må ha en annen sikkerhet i bunn, du må tørre, og som person må du tørre å ha en annen type drift. Du får en helt annen bedriftsmodell enn det landbruket var før».

I tråd med at det drives annerledes i før, siterer jeg kort fra det temaet;

«Det er noen som synes det er greit, mens andre faller ut. De egner seg ikke som bedriftsledere. De kan drive jorda, men egner seg ikke som bedriftsledere. Og det skille, det er vanskelig. Men vi har ikke plass i Randaberg til alle skal være med på utviklingen. Fordi de er så avhengig av tilleggsjord, og noe som begrenser den som vil drive, er tilgang til arealer, vi har ikke nok. Vi har mange driftige bønder i Randaberg kommune som henger og følger med, og som egner seg som bedriftsledere, og det er bra, men jeg håper vi får med oss så mange som mulig videre. For bonden taper på at de blir sittende få. De taper på et lite miljø».

Randaberg kommune fikk tildelt jordvernprisen. På spørsmål om det vil ha noe betydning for videre utbygging av dyrka mark, eller om det kun er politiske ord og uttrykk kommer det frem at landbrukskontoret tenker det legger føringer, og et tydelig signal til framtidige politikere, og at det skal sitte langt inne for noen å tulle det til igjen.

Vi går så over til tema sommeren 2018 og klima. Samtidig går vi gjennom kriseteori, beslutninger, og medier. Jeg nevner at ut fra mine funn opplevde ikke de fleste informantene i oppgaven sommeren 2018 som en krise. Jeg spør om landbrukskontoret opplevde sommeren som en krise;

Det de så som veldig utfordrende, var at det var veldig ulikt fra bonde til bonde. Det ble lest i media om en voldsom krise, som til syvende og sist Randaberg ikke var en del av.

Landbrukskontoret har ikke så mye å tilby, de har ikke vanningsanlegg, og kommunen kan ikke bidra i en krisesituasjon. Det er det den enkelte bedrift som må gjøre. Det kommunen skal gjøre, i en krise, er å sørge for at eldre og sykehjem har vann og strøm, og hvis andre rundt i kommunen sitter og fryser i sitt hjem uten noe, så skal de kunne ta de inn. Men produksjonsdyr har ikke kommunen ansvar for. Så om vi sitter uten vann i tre dager, og bonden ikke har vann til sine dyr, så er ikke det kommunens ansvar. Fordi landbruket er en næring, kan ikke kommunen stå til ansvar for å hjelpe en næring, men samtidig ikke hjelpe andre næringer. Kommunen har ikke ansvar for å inneha for eksempel et vanningsanlegg til kriseberedskap. Ved de krisene som landbruket eventuelt står ovenfor, så må det enten komme en statlig tilskuddsordning, eller så er det ikke kommunalt ansvar. Og alt som går på krisehåndtering, og kriseløsning i kommunene, definerer de veldig presist hvem sitt ansvar det er, og hva som foregår rundt om i bedrifter i Randaberg, det er det ikke de som har ansvar for, de har ansvar for helsen til innbyggerne.

«Forholdene bonden lever under er ganske turbulent, det er ganske skiftende fra år til år».

Sommeren 2018 gav ikke veldig mye mer pågang i forhold til avlingsskadeerstatning. Kommuner sørover hadde mer, men Randaberg kommune hadde lite. Ut fra det de på landbrukskontoret har hørt, så skyldes det snartenkte bønder, som tok avlingene når de kunne, og ikke ventet. De har hatt år tidligere, hvor det var veldig vått, og da har det vært verre med større pågang.

«Det finnes statlige ordninger som kan kompensere for det økonomiske tapet, men hvordan de kommer seg gjennom krisen, må de løse selv».

Landbrukskontoret er også bekymret for klimaets endringer. Landbruket vil da kunne få store utfordringer:

«Det vil kreve at staten tar sitt ansvar for tilrettelegging for mat til folket, og at det blir gode tilskuddordninger, og støtteordninger. En må tenke litt nyere også, det krever en endring i tankesettet også, vi må også tenke overvann på en annen måte. Før har vi tenkt at vannet skal renne av jorda, og så vekk. Slik er det ikke, vi må tenke mer overvann. Tenke å lede vannet, i åpne grøfter for å lede vannet bort. Det neste må være å tenke type produksjon. At en kan gjøre noe med vekstene».

Landbrukskontoret er noe bekymret for ensomheten til bønder, og vi tar opp temaer som mer og mer krav som bøndene må imøtekomme. Dette ser landbrukskontoret også som positivt, for da er det muligheter for tilpasning. Men på den andre siden skjer regelendringene så kjapt, at de ikke har sjans til å tilpasse seg. Men det som kan forenkles hverdagen er å gå over til elektroniske systemer. Ha alle systemer elektronisk. Samtidig så kan det være utfordrende for mange.

«Her er gulljevt å få ting digitalt, bortsett fra de plasser som ikke har nett eller dekning, da har du bare et problem».

5.6 Bonden alene på topp med alle beslutninger

Som bonde er en leder, som har mye ansvar. Det er konstante endringer, store krav til tilpasninger, og en uforutsigbar hverdag. Gjennom min studie av syv gårdbrukere i Randaberg kommune, har jeg kommet frem til at det er en tilpasningsdyktig gruppe jeg har intervjuet. Det kommer frem at de fleste tar været, uforutsettbare ting som det kommer. De har en evne til å lære fra år til år, og som den ene bonden sa;

«Vi må tro på at neste år blir et bedre år, det er det som driver oss som bønder».

Flere av de jeg har pratet med, mener at yrket til tider er ensomt, men at det samtidig finnes et bra miljø for bønder i kommunen, dersom en vil være en del av det. Det festet seg et

inntrykk av et godt samhold og flere samlingspunkter. Samtidig påpeker flere viktigheten av digitalisering, at det er mye lettere å snakke med hverandre nå enn før. Flere prater med venner og andre som driver gård opptil flere ganger til dagen. Hvor de bruker sine nettverk og venner, for støtte, råd, og veiledning i forhold til store beslutninger. Flesteparten nevner at det kan være vanskelig med mange beslutninger som skal tas alene, samtidig blir det påpekt viktigheten av det å ha kontakt med andre for å søke råd. I antatte krisetider, som sommeren 2017 og sommeren 2018, var det godt å vite at andre var i samme båt, og at en kunne snakke sammen.

De som driver en gård, gårdbrukere, bønder som driver landbruk, er i en yrkesgruppe hvor jeg vil anta at få har leder- og bedriftserfaring. De er beslutningstakere, men gjerne uten bedriftsledelse erfaring. Men de er alle ledere for sin virksomhet. Det er flere som har hatt andre typer jobber, hvor en har vært en del av en bedrift, men få har utdanning som leder, og da bedriftsleder. Noe av grunnen til jeg ønsket å skrive om dette temaet, er fordi en gårdbruker er for meg en person som jeg mener bør bli løftet opp og frem. De har en enorm evne til å tilpasse seg stadige nye krav fra samfunnet, de må stå i hardt vær og vind, og det er utrolig mye arbeid som legges ned, hver dag. For mange av de jeg var i dialog med, så fremheves det at det å drive en gård blir en livsstil. Men for å knytte oppgaven mot endringsledelse, så ser jeg på gårdbrukere som en gruppe som stadig er i endring, og de er sine egne ledere. De tar ting så det kommer, og ordner ting etter beste evne. Noen av informantene nevner at stadig økte krav til dokumentasjon, HMS, og andre saker kan være krevende og ta tid. Samtidig er dette en praktisk anlagt gruppe hvor flere er både vaktmestere, elektrikere, rørleggere, omsorgsperson for dyr, økonomer, ledere, hms leder, og verneombud. De må ha et vidt spekter av evner og kompetanse i en og samme jobb. Knyttet til et aktuelt tema for i dag, med stadige endringer i klima, var det derfor interessant for meg å se hvordan denne gruppen ledere tilpasser seg ulike utfordringer. De fleste jeg pratet med tenkte ikke stort over hvor mange ulike typer arbeidsoppgaver de har ilt dagen, men når vi pratet med så var det litt sånn- «ja, hm, det er jo en del å holde styr på ja.» Men mitt inntrykk var at mange av disse oppgavene går av seg selv, og de ikke bevisst tenker på alle rollene de innehar i hverdagen. De evner å ta dag for dag, og bruker sannsynligvis ofte Kleins RPD modell, bevisst eller ubevisst. En tar en beslutning på bakgrunn av erfaringer en har gjort seg før, gjenkjenner tegn, og tar en beslutning.

5.7 Hvorfor ser ikke beslutningstakerne krisen komme?

En kan spørre seg hvorfor ikke de intervjuede ikke ser krisen komme. Ingen kan forutse vær og vind. Det er noe vi aldri har kunnet. Det finnes mange teorier om at dersom det er en kald vinter, så blir det en også en fin og tørr sommer. Været kan i noen grad forutses for en lengre tid frem enn før. Men været er i endring, og det blir vanskelig å spå om neste sommer blir våt eller tørr, eller gjerne vi får en blanding med flere ekstreme værtypene. Men andre kriser som oppstår burde en kunne se komme? Men det er ofte vanetenking og etablerte oppfatninger som regjerer blant ledere i organisasjoner og bedrifter. Ta et eksempel med Stavanger Universitetssykehus. Dersom det skal være sikret mot brann, så må bygget være bygget ut fra gitte forskrifter, tegninger og planer, det er snakk om design. Da blir penger et tema. Ledelsen tenker hvordan drive et sykehus, men har ikke mulighet for å tenke gjennom alle mulige scenarier. Det er en vanskelig og kostbar affære om en skal være rustet mot alle typer uforutsigbare ting som kan oppstå.

Det kan også være at en går løs på feil problem. Informasjon kan bli endret underveis i en organisasjon. Fra et datterselskap til hovedselskap så er muligheten der for at informasjon kan forsvinne underveis. Ledelsen har valg for å forbygge, prioritere og ta for seg objektiv og subjektiv risikovurdering. Samtidig er det også mulig at problemer kan normaliseres. Ansvarsfraskrivelse fra saker som har en tendens til å havne mellom to stoler, usikkerhet om hvem som skulle hatt det ene eller det andre ansvaret, er særlige problemer vi kan høre og lese om.

Vi kan tåle mye avvik, tolerere grenser, men også da gi mer rom for at ting kan gå galt, dersom noe skal endres, så må tiltak iverksettes, det holder ikke å tenke tanken kun. Dette er mulige årsaker til at en leder ikke kan alltid forutse en krise komme.²⁰

²⁰ Notater og diskusjon forelesning v/ Uis- Steen, 27.09.2018.

6.0 Oppsummering, diskusjon og konklusjon

Teori og begreper i oppgaven har hovedsakelig vært knyttet opp til krise, krisehåndtering, kriseledelse, beslutninger i kriser, lederoppgaver og media og kriser. Jeg gikk inn i prosjektet med en hoved antakelse om krise i norsk landbruk etter den ekstremt tørre sommeren 2018. Mediebildet var preget av ekstrem tørke, fôrmangel, stopp i vekster, slakting av dyr, og avlinger som uteble. Dette var da mitt utgangspunkt for oppgaven. Mediebildet, rapporter og artikler gjorde at det var her jeg ville starte mitt arbeid.

Som oppvokst i en liten kommune, fant jeg det som en fordel å ha en del kjennskap til gårdbrukere som ansvarlig for driften på gården. Samtidig så jeg muligheten for å knytte prosjektet til endringsledelse, da bønder selv er ledere og beslutningstakere, sjefer for sin egen bedrift. Kanskje de ikke blir sett på som ledere, men som bønder, men hver bonde er leder for sin gård og driften. Noen større og noen mindre. Dermed hadde jeg ledere, og tørkekrisen som utgangspunkt. Så begynte prosjektet med intervjuer, for å finne ut

«Hva gjør bønder for å bedre tilpasse seg kriser som mer og mer ekstremvær? Og hvilke konsekvenser opplever bøndene selv, og hvilke tiltak har blitt iverksatt som følge av mer og mer ekstremvær?».

Teori knyttet til oppgaven som kriser, beslutninger i kriser, og kriseledelse viste seg å bli utfordrende da funnene fra oppgaven viser at 6 av 7 av de utvalgte bøndene ikke fant sommeren 2018 som en opplevd krise. En mente det var krise per definisjon, men ikke en opplevd krise. En mente det var litt krise, og en annen på en måte krise, og en mente det var opplevd krise. En av syv opplevde sommeren 2018 som en reell krise.

Media skrev om krise i landbruket, og jeg så selv hvordan varmen påvirket noe av avlingene. Det var et avvik fra normalen, samtidig ble det i oppgaven et avvik mellom teoretisk utgangspunkt til empirien. Hva det kan skyldes blir diskutert senere. De fleste gårdbrukerne i oppgaven så ikke sommeren 2018 som en krise ut fra den teoretiske definisjonen på krise, kun en gjorde det. Men flere opplevde sommeren 2017 som en krise. Kjentegn på kriser som overraskende element, trussel, forvirring, usikkerhet, manglende kontroll og tidspress var dermed ikke helt til stede sommeren 2018, ut fra informantenes perspektiv. Samtidig

kan en tenke utenfra at det var en krise ut fra mediebilder og oppmerksomhet. Konsekvensene var heller ikke kritiske, selv om mange ble påvirket i ulike grader.

Sommeren kan kategoriseres som en *snikende krise*, den kom mer og mer gradvis, og som flere påpekte, så kunne det blitt en reell krise for flere om tørken hadde vedvart i bare noen få uker lenger. Men de som var med i prosjektet her i Randaberg kommune, opplevde det altså ikke som en krise, utenom om en bonde. De fleste så heller flere fordeler med været som var. Det var en informant som skilte seg ut, og opplevde det motsatt, hvor regn ble sett på som en ressurs, og som dermed fant tørken verre enn den våte sommeren.

I forhold til driften ble noen rammet, i form av dårligere inntekt, og mindre avlinger, men allikevel så holdt de hodet over vannet, og det gikk til slutt greit. Det forelå muligens en trussel, en trussel hvor verdier var truet, verdier til mangfoldige tusen kunne risikeres å gå tapt. Men når en trussel oppstår, så har en fremdeles tid til å handle, noe mange beslutningstakere her gjorde i form av for eksempel vanning av avlinger, de så en trussel oppstod, men det ledet ikke til en krise. Med tanke på trusselen i form av fremtidige klimaendringer, er mitt inntrykk at disse beslutningstakerne tar det som det kommer, og gjør eventuelle tilpasninger. Det handler mer om hvordan de praktisk håndterer det som kommer, enn hva som kommer. De uttaler at det er vanskelig å forberede driften på noe som eventuelt kommer, men som de ikke vet helt hvordan de blir rammet. Veldig mange av disse beslutningstakerne handler ut fra Kleins ene beslutningsteori som går på improvisasjon. Improvisasjon er et av Kleins to mentale gir, det andre er standard fremgangsmåte. En kan tenke at til vanlig bruker en dette giret, men under en krise, eller når noe uforutsigbart skjer, handler en mer på improvisasjon. En gjør det beste en kan ut fra den situasjonen som oppstår. Dette gjør en når en situasjon er utydelig, kompleks og uforutsigbar, noe gårdbrukere til stadighet opplever, de er i konstant endring, og er svært tilpasningsdyktige. Været får en ikke gjort noe med, så en må ta det som det kommer, og gjøre beslutninger der og da. Når det kommer til beslutninger som skal tas, og beslutningsteori, så går de aspektene ut fra at det er en krise.

Kleins teori om beslutninger i *streetlight* eller *shadow*, handler om mye av samme elementer som annen kriseteori. I denne oppgaven, og i informantenes ståsted, falt det nok flere beslutninger under *shadows* i sommeren 2018. Bøndene tilpasset seg situasjonen, men beslutninger var mer i gråsonene enn vanlig. En måtte ta stilling til om en skulle kjøpe fôr

eller ikke som et eksempel. Det kan anses vanskelig å vite hvordan dette ble. Det er klart lettere å ta beslutninger i streetlight, når situasjonen er kjent, og en har vært borti det samme før. Dermed ble ikke teorien testet ut i realiteten, da sommeren ikke ble opplevd som en krise, for de flertallet informanter, noe teorien tok utgangspunkt i.

Beslutninger i kriser handler om en person, en organisasjon, sjef eller leder som skal treffe en avgjørelse. Det hviler et stort ansvar her. Dette har beslutningstakerne i oppgaven uttrykt, at det hviler et stort ansvar, og at det av og til er vanskelig å ta beslutninger alene. Særlig under kriser, som sommeren i fjor. Det var vanskelig for flere og ta en avgjørelse på om en skulle kjøpe før eller ikke, når en skulle slå gresset, når en skulle høste, det var flere utfordringer å stå alene i, men de fleste oppgir allikevel at sommeren ikke var en krise, men at det også eksisterte positive ting å se på, og at sommeren året før var verre, 2017.

Flere nevnte at en rådførte seg med andre. Som gårdbruker har man et ansvar for å treffe beslutninger. Evnen til å ta beslutninger vil variere, og det kan være innlærte ferdigheter, regelbaserte ferdigheter, og analytiske ferdigheter. Uansett om sommeren 2018 ikke opplevdes som en krise, så har bøndene en evne til å treffe beslutninger for å tilpasse seg. Som leder for en bedrift hvor ingen dager er like, er dette en evne som kreves for å få ting til å gå rundt. Tillærte ferdigheter, og lære av egne og andres erfaringer, vil prege hvordan en håndterer det som kommer. Flere informanter nevner at det ikke er mange valg, foruten å stå i det som kommer, for det er vanskelig å ruste seg mot fremtiden når den er så usikker.

Kriseledelse handler om evnen til å oppnå definerte mål ved bruk av tilgjengelige ressurser under sterkt tidspress og stor usikkerhet. Kriseledelse forgår på flere nivå. Selv om sommeren ikke opplevdes som en krise, er disse beslutningstakerne nødt til å handle hele tiden, få grep på hva som skjer, hvem har ansvar for hva, lage seg en mening, avslutte krisen og se på mulig læring for fremtiden. De står i alle fasene av en krise, og på alle nivåer i en krise. Kommunen har lite ansvar, så en står alene på både teknisk, taktisk og operasjonelt nivå (utenom når det kommer til politisk nivå, og overordnede mål og pålegginger fra stat). Nå var ikke sommeren en krisesituasjon for de fleste informanter i oppgaven, men med det yrke de har, og som forvalter av naturressurser, matressurser, og som må stå på i uansett vær, så vil de nevnte oppgavene prege hverdagen til en norsk bonde. Men som en leder på topp, så går dette mye på automatikk, en handler i et øyeblikk ut fra det en tror er best, ut

fra tidligere erfaringer, og hvordan en tenker fremover, så gjør en det beste ut av det, der og da.

Bønder vil i utgangspunktet kunne dra nytte av både RPD modellen, i hverdag og i kriser, hvor en handler ut fra gjenkjennbare mønster, og deretter tar en beslutning, og av NDM modellen, hvor en tenker mer over en situasjon, leser den, og planlegger videre arbeid.

Når det kommer til Aarsets lederoppgaver for når krisen rammer, så er de relativt like som Boin, t`Harts, og Stern Sundelius prinsipper for hva en som leder gjør i en krise. Begge handler om å finne ut hva som foregår, lage en mening, evaluere en krise, og hva en gjør etter en krise. Punktene er ikke helt like, men begge vil være gode og bruke for ledelse i en krise. Når de fleste informantene i oppgaven, ikke opplevde sommeren 2018 som en krise, vil ikke punktene for kriseledelse være like gjeldende, da bøndene iverksatte tiltak de mente var relevante. Om tørken hadde vedvart lenger, kan det tenkes at teorien ville vært av stor relevans, og lærdom. Kanskje har Boin, t`Harts, og Stern Sundelius et poeng med at begrepet krise er mer og mer brukt begrep, og at det finnes store rammer for hva som faller inn under en krise. Kanskje sommeren 2018 skulle defineres som en vanskelig situasjon, heller enn krise.

Det er her det blir avvik mellom teori og empiri. Det var antatt ut fra forutgående kjennskap og inntrykk at det pågikk en krise i norsk landbruk, sommeren 2018. Kanskje viser det seg at hele krisen var oppblåst fra media sin side, eller at områdene rammet av krise ikke var like?

Det er et faktum at for flere så opplevdes sommeren som en krise. Og kanskje har det vist seg gjeldende for flere, men ikke for bønder i Randaberg kommune. Mine funn kan ikke med sikkerhet generaliseres til Randaberg kommune, hvor jeg har pratet med 7 beslutningstakere av 50-60 beslutningstakere, heller ikke til resten av landet. Det som kommer frem i oppgaven, funn gjort i intervjuer er at beliggenhet, type produksjon, og type jord spiller en betydelig stor rolle for hvordan klimaet og været påvirker. Flere områder på Randaberg har en tung, våt og myraktig jord. Det vil da si at under ekstrem tørke, så vil det da ta en tid før denne tørker helt opp. Dermed ble det positivt for noen, med den tørken som var, at jorden faktisk fikk tørke helt opp. Samtidig er det noen på Randaberg som har en del sand i jorden, og de vil da bli mer påvirket av en ekstrem tørke. Utenom så finnes det noen steder hvor det er helninger i bakken, det er topper eller åser, alt etter hvordan en definerer det, men

beliggenhet vil også spille en rolle. Hvor det er bakker, så er det fordel med at en del vann kan renne av, men ulempen er da under tørke, at vannet vil renne av, og ikke trekke seg inn, samtidig vil også jord kunne renne bort under ekstreme våte perioder. Så noen ganger fordel, og andre ganger ulempe med bakke på jordene. Flere jeg pratet med er av den oppfatning at type jord spiller en rolle for hvorfor det ikke ble krise på Randaberg under tørken, og flere påpekte nabokommuner som Kvitsøy, Klepp og Time som ble mye hardere rammet, grunnet grunn og tørr jord. Avlingene ble mindre for flere, men allikevel ble det ikke helt den store krisen i denne kommunen. Altså så viser det seg at flere så på sommeren også med fordeler, og ikke kun ulemper. Samtidig viser det seg ekstrem vått vær preger flere. Det oppleves mer som en krise, og mer håpløst. Trolig bunner det i type jord. Om det for det meste i Randaberg kommune allerede er våt og tung jord, så kan det lett tenkes hvor vanskelig det var under sommeren 2017, da det var ekstremt mye nedbør, noe som påvirket humøret til flere, en fikk ikke gjort noe, og en opplevde en slags håpløshet. Maskiner kom ikke ut på jordene, en gikk i ventemodus, uten å vite når været skulle snu, når det skulle tørke. Problemstillingen kunne da med fordel vært gjeldende for sommeren 2017, med utgangspunkt i ekstrem nedbør. Men mediebildet, artikler og rapporter gjorde at sommeren 2018 ble utgangspunkt. Samtidig kan det tenkes at problemstillingen hadde gjort andre funn andre steder i landet. Sannsynligvis finner vi her årsaken til avviket mellom empiri og teori.

Det er forsøkt ivaretatt representativitet i oppgaven ut fra utvalg av informanter. Samtidig kan en se ut fra funn og samtaler med gårdbrukerne at type jord, type produksjon og beliggenhet vil spille en rolle for selve kriseopplevelsen, det vil dermed legge en demper på generaliseringsmulighetene for de funn jeg har vist i oppgaven. Og på grunn av opplevelsen de hadde, blir ikke kriseledelse like relevant som tenkt i utgangspunktet. Type ekstremvær spiller også en rolle, hvor det oppleves som at ekstrem nedbør er atskillig verre enn ekstrem tørke, for de fleste som var med i undersøkelsen.

Et viktig punkt å nevne er at type produksjon viser seg å spille en rolle i forhold til klima, og ekstrem tørke eller ekstrem nedbør. Hva en dyrker, eller hvilken type gårdsdrift en har, vil bli påvirket på ulike måter ut fra type ekstrem vær. Gjennom funn i møte med informanter, fremkommer det at frukt og grøntproduksjon vil være mer utsatt ved ekstrem nedbør, i forhold til gårdsdrift hvor det blir dyrket fôr. Fordi grønnsaksproduksjon er mer utsatt og sårbar i forhold til ekstrem nedbør, enn fôrproduksjon. Frukt- og grønt-produsenter har et

tidsvindu for å høste. De har avtaler med grossister for levering av varer. Dersom varene ikke er klar når de skal hentes, risikerer en å ikke få levert det en har produsert, og at grossisten henter varene fra et annet sted. De har mer et press for at varene må høstes, og når de må hentes. Samtidig vil ikke frukt og grønt nødvendigvis tåle å stå lenger eller kortere i bakken, og det kan gå ut over kvaliteten på varen. Når det gjelder fôrproduksjon som for eksempel grasproduksjon er vinduet for å høste større enn ved frukt og grøntproduksjon. Gresset kan tåle å stå lenger eller kortere, det blir ikke like fort ødelagt. Kvaliteten kan variere noe, men en får allikevel fôr ut av det. Det samme kan gjeldes for kornproduksjon. Vinduet for å høste er større enn vinduet for frukt og grøntproduksjon.

Problemstillingen stiller spørsmål om *hva bønder gjør for å bedre tilpasse seg kriser som mer og mer ekstremvær, hvilke konsekvenser opplever bøndene selv, og hvilke tiltak har blitt iverksatt som følge av mer og mer ekstremvær*. Svarene har blitt dokumentert gjennom å svare på forskningsspørsmålene i oppgaven. Konklusjonen blir tiltak som mer grøfting, og flere kummer for å lede vann, og overflatevann mot ekstrem nedbør. Være bevisst på hvilken vei fårene legges, for at vann skal ledes lettest, og tenke over hvilke maskiner en bruker. Det blir nevnt at å legge om driften er kostbart, og at ikke alle er klar for den økonomiske investeringen, men at det vil koste mer å ikke legge om. Tiltak for å være bedre rustet mot ekstrem vær som ekstrem tørke er å investere i vanningsanlegg, tenke nye vekster som kan være bedre egnet og se på muligheter for å bore brønner. Konsekvensene bøndene opplevde selv var mer arbeidstimer, mer bekymring, mer slit, dårligere avlinger, dårligere fôr, mer kostbart, konsekvens for økonomi. Samtidig sitter en igjen med inntrykket av at en må ta det som det kommer, og at en ikke kan ruste seg hundre prosent mot det som kommer, og at det handler mye om hvordan du tar det.

6.1 Videre forskning

Som engasjert og interessert i norsk landbruk finnes det utrolig mange veier en kan gå når det gjelder videre forskning. Hovedproblemstillingen mini denne oppgaven har vært å undersøke konsekvenser av mer ekstremvær for et utvalg bønder, og hva de eventuelt gjør for å tilpasse seg en fremtid med mer og mer ekstremvær.

Mange spørsmål melder seg. Hva skyldes klimaendringer, og hva ansvar bør staten ta med tanke på å sikre fremtidig norsk matproduksjon? Det vil etter min mening kanskje være naivt å tenke at vi kan importere og kjøpe mat fra andre land, dersom vi som nasjon står ovenfor en krise, og ikke klarer å produsere vår egen mat. Per i dag er ikke Norge selvforsynt av egen matproduksjon. Vi har store oljeressurser, og kalles et av verdens rikeste land, men vi kan ikke som nasjon tenke at vi for alltid og evig skal kunne kjøpe oss ut av kriser. Slik vi gjør med klimakvoter. Dersom andre land, si USA og Russland, som er enorme produsenter av korn opplever en krise i landet, er det liten sannsynlighet for at de vil selge oss sitt korn, og om de gjør det vil det være en enorm kostnad. Derfor tenker jeg vi må gjøre tiltak for å sikre fremtidig matproduksjon. Staten kan gå inn med midler for å beholde kornlagrene rundt forbi, og gi nok støtte slik at de er fulle. Samtidig bør en tenke tiltak for at det skal være mulig å drive landbruk fremover, da særlig med tanke på vann, overvann og eventuelle tørkeperioder. Det bør settes av midler til en fremtidig klimakrise slik at vi klarer å tilpasse oss tidsnok og godt nok. Krisen pågår, men per nå går landbruket rundt. Om det skjer som spådd med mer og mer ekstrem vær, trengs det ikke bare grøfter rundt forbi, men som også ansatte ved landbrukskontoret nevnte, en må tenke overflate vann i stor skala. Som åpne kanaler som leder vannet bort. Dersom en ser ekstreme tørkeperioder som sommeren 2018, bør det også tenkes fremover med tanke på vanning. Israel er land som ser frem i tid, og har anlegg for å rense sjøvann til vanning i jordbruk, og også salteri – dette er innovativt. Skal vi sikre fremtidig matproduksjon tenker jeg det kan være et aktuelt tema, men det er ikke helt klart hva staten tenker fremover. Og hvordan de vil sikre fremtidig norsk landbruk.

Videre er jordvern viktig å tenke på. Når så lite som 3% av Norges arealer er dyrkbart, bør en kanskje tenke hvordan en bedre kan utnytte og få til mer landbruk på steder som ikke blir drevet noe på. For å tenke i de baner blir det viktig å unngå for mye sentralisering, men heller tenke utover konflikten mellom land og byer, og ikke allerede ta av dyrket mark.

Psykisk helse blant norske bønder er et viktig tema. Nå er ikke Randaberg kommune en stor kommune, med milevis avstand mellom mennesker, men allikevel har jeg fått inntrykk av at det til tider er et ensomt yrke. Gjennom samtaler med landbrukskontoret, er det også et tema de har noe bekymring knyttet til. Som forvalter av arealer, har ikke de kapasitet og mulighet å reise rundt til alle for å se hvordan bøndene i kommunen egentlig har det. Noe kan fanges opp, en stor del blir ikke fanget opp. Sannsynligheten for at ensomheten og ansvaret tynger, vil nok være større på større steder enn Randaberg kommune. Da kanskje enda mer hvor digitaliseringen er mindre utviklet, og det er vanskeligere å ha et nettverk.

Derfor blir det viktig for også landbruk, og få internett over hele landet, så en kan ha kontakt med andre, og lettere for å få hjelp. Flere av de jeg pratet med drog veldig på det på spørsmål om de hadde bedt om hjelp dersom ting røynt på. De fleste tenkte det ikke var problem, men tenkte noe på det, og var ikke sikker på om de hadde tatt det skrittet før det nesten var for sent. Jeg kan skjønne at stolthet kan stå i veien, men ikke i så stor grad at jeg ikke bedt om hjelp før det nesten var for sent. Hva dette kan skyldes, er et interessant tema.

Et siste tema som kan belyses er hvordan bønder i Norge kan tilegne seg lederegenskaper. Hvordan de kan bli sin egen bedriftsleder. Det er ingen tvil om at det er et yrke med enorm belastning. Med tanke på arbeidstid, arbeidsmengde, dagligdagse utfordringer, utfordringer knyttet til vær og vind, og ikke minst ansvarsmengde, så er de i egen kategori. Jeg tror få yrkesgrupper har like mange timer arbeid. Samtidig så er det ofte en person som har ansvar for alt. En skal ha kontroll og oversikt over ansatte, en skal ha kontroll på HMS, bygninger, vedlikehold, dyr, fôr, dyrkning, høsting, maskiner og utstyr, dokumenter og kontroller. Det hører med veldig mange ulike oppgaver, så en kan vel si at en har mange arbeidsoppgaver i et yrke. Noen deler og delegerer ansvar med en ektefelle eller andre familiemedlemmer, kanskje noen har hjelp fra et regnskapskontor, men allikevel så er det mange oppgaver å ha kontroll på. Noen egner seg kanskje bedre som bedriftsledere enn andre. Noen kunne kanskje fått litt hjelp, og fått tilgang til rådgivning. Så dette er noe som absolutt kunne vært et tema, og kunne vært forsket på. Kunne det vært laget en database for bønder, som handler om bedriftsledelse for eksempel, for det er jo nettopp det de er - ledere for egen bedrift, med ufattelig mange arbeidsoppgaver gitt en og samme leder, og av til uten mulighet for å delegere videre.

7.0 Etterord

Oppgaven har gitt meg mye informasjon og lærdom, og tanker til ettertanke. I utgangspunktet var jeg veldig fornøyd når problemstillingen var klar, og jeg hadde fått med meg informanter til å være med å belyse problemstillingen. Teoridelen mente jeg var passende ut fra kriseteori, krise ledelse og kriser. Samtidig var det relevant i forhold til endringsledelse, for bønder er en gruppe som har et arbeid som ikke står stille, og er i konstante endringer, og møter ulike krav hele tiden som skal håndteres. De er samtidig sin egen leder, og dermed en bedriftsleder.

Etter hvert som intervjuene fant sted, dannet jeg meg en mening relativt raskt, om at noe ikke var helt som tenkt. Jeg endret litt på spørsmålene til informantene, når jeg så jeg ikke fikk helt tak i det jeg ønsket svar på. Samtidig dannet jeg meg tidlig et bilde av dette kan faktisk er det jeg kommer ut med, helt andre svar enn opprinnelig tenkt. Jeg hadde dannet meg et bilde ut fra erfaringer og tilleste artikler om at det var en krise i landbruket sommeren 2018. Dermed var det interessant å knytte teorien om kriseledelse og beslutninger i kriser opp mot temaet. Men det var her avviket kom inn. Ut fra samtale med 7 bønder, kom det jo frem at 6 av 7 ikke opplevde denne sommeren som krise. Men allikevel føler jeg ikke at oppgaven var bortkastet. Jeg gikk gjennom alle transkriberingene flere ganger, og det viser seg jo at hadde tørken vært noen uker (1-2) uker lenger, kunne det fått helt andre konsekvenser for flere. Men sannsynligvis grunnet type jord, type produksjon og beliggenhet, ble det altså ikke en krise for bøndene i Randaberg kommune. Det fikk konsekvenser for flere i ulike former, men ikke krise. Da var det et viktig funn i seg selv.

Tiltak som blir iverksatt for å møte ekstreme typer vær har gjennomgående vært grøfte mer, og lede bort overvann, og investere i vanningsanlegg. Men dette trengs det økonomi til, og da reiser det seg andre spørsmål. Men mitt inntrykk er at de jeg har pratet med følger med, og tilpasser seg det som kommer, en stor evne og vilje til tilpasning. Men det trengs nok også i et yrke hvor en ikke vet hva morgendagen bringer.

Gjennom min studie har jeg lært mye om kriseteori, som kan anvendes i flere sammenhenger, men jeg har også lært meg å være enda mer takknemlig for denne gruppen mennesker som står på, dag og natt, for at vi har mat på bordet. Det var som noen sa, at det blir en livsstil. Det er ikke en jobb som passer alle, så vi må prise oss lykkelige over at noen

tar den jobben og alt som følger med, og satse på at norsk landbruk for alltid vil bli bevart og jobbet for, og ikke imot.

En stor takk rettes til alle som har deltatt i min studie, og takk til deg som har tatt deg tid til å lese oppgaven.

Litteratur

- Aarset, M. (2010): *Kriseledelse*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Askheim, O.G., Grennes, T. (2008). *Kvalitative metoder. For markedsføring og organisasjonsfag*. Oslo: Universitetsforlaget
- Blaikie, N. (2010). *Designing Social Research*. Cambridge, Policy Press.
- Boin, A., t'Hart, P., Stern, E., and Sundelius, B. (2018): *The Politics of Crisis Management. Public leadership under pressure*. Cambridge University.
- Gripsrud, G., Olson U.H., Silkoset, R. (2007). *Metode og dataanalyse*. Høyskoleforlaget AS.
- Jacobsen, D.I (2010). *Forståelse, beskrivelse og forklaring. Innføring i metode for helse- og sosialfagene*. 2.utg, 1.opplag. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Jacobsen, D.I. (2015) *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 3. utg. Cappelen Damm AS.
- Johannessen, A., Tuftte, P.A., Christoffersen. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 5. utgave. Abstrakt Forlag.
- Klein, G (1989): Recognition – Primed Decisions. *Advances in Man-Machine Systems. Research no 5. (Artikkel hentet i kompendium for Beslutninger i kriser, Samfunnssikkerhet, UiS. 2018)*.
- Klein, G (2009): *Streetlights and shadows. Searching for the keys to adaptive decision making*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Kvale, S. og Brinkman (2015). *Det kvalitative forskningsintervjuet*. 3.utg. Gyldendal AS.
- Olsen, O.E., Reiss Mathiesen og Boyesen, M. (2008): *Media og krisehåndtering. En bok om samspillet mellom journaliser og krisehåndterere*.
- Yin, R.K. (2009). *Case Study Research, Design and Methods* (4th ed.). Los Angeles: SAGE.

Forelesninger

Forelesningsnotater Uis, Samfunnssikkerhet v/ R. Steen, (27.09.2018)

Forelesningsnotater Uis, Samfunnssikkerhet v/ R. Steen (15.11.2018)

www.sv.ntnu.no/iss/Arild.Blekesaune/forelesning22.pdf.

Internettkilder

http://arktisklandbruk.no/wp-content/uploads/2019/02/NIBIO_RAPPORT_2018_4_75-Klimaenringenes-pavirkning-pa-landbruket-i-Norge-innenfor-ulike-klimasoner.pdf.

<https://www.bondelaget.no/moreogromsdal/nyheter/krise-for-bondene>.

<https://www.bondelaget.no/vimener/>.

[file:///C:/Users/charl/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Riis,%20Liv%20Helene%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/charl/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Riis,%20Liv%20Helene%20(1).pdf)

<http://www.dagsavisen.no/nyheter/innenriks/torkesommer-i-fjor-ligger-an-til-kronar-i-ar-1.555790>.

<https://forskning.no/jord-og-skog-klima-landbruk/slik-kan-bonder-i-norge-tilpasse-seg-fremtidens-klima/386114>.

<https://forskning.no/jord-og-skog-landbruk-nibio/ekstremvaer-vasker-naering-fra-jordene/1561719>.

<https://forskning.no/klima-vaer-og-vind/forskere-advarer-om-mer-torke-i-europa-i-fremtiden/1353483>.

<https://forskning.no/ntb-landbruk/forsker-ekstremtorken-vil-komme-igjen--og-oftere/1213459>.

<https://openaccess.nhh.no/nhh-xmlui/bitstream/handle/11250/169041/Kolden%20og%20Kristianslund.pdf?sequence=1>.

<https://www.matprat.no/artikler/matproduksjon/lavt-antibiotikabruk-i-norsk-husdyrhold/>.

<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nasjonal-jordvernpris-til-randaberg-kommune/id2667334/>.

<https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/landbrukseiendommer/innsikt/jordvern/jordvern/id2009556/>.

<https://snl.no/beslutning>

<https://snl.no/Randaberg>.

<https://www.ssb.no/kommunefakta/randaberg>.

<https://no.wikipedia.org/wiki/Empiri>.

Vedlegg 1

Forespørsel og samtykke skjema til forskningsprosjektet.

«Hva gjør bønder for å bedre tilpasse seg kriser som mer og mer ekstremvær?»

«Hvilke konsekvenser opplever bøndene selv, og hvilke tiltak blir iverksatt?»

«Hvilken rolle spiller landbrukskontoret i Randaberg Kommune for å sikre fremtidig jordbruk i kommunen?»

Bakgrunnen for oppgaven er at jeg ser verdien av å spise trygg og god norsk mat. Samtidig mener jeg at det er viktig at vi som nasjon kan produsere vår egen mat, å være selvforsynte, og ikke avhengige av import fra andre land. I de siste årene har vi hørt mer og mer om ulike klimautfordringer, eller ekstrem vær. Som sommeren 2018 som for Sør- Norge var preget av ekstrem tørke. Dette vil gi utfordringer for landbruket, da ikke er alle rustet for ekstrem tørke, mange i Norge har ikke bare automatisk et vanningsanlegg på lur, samtidig finnes det få paraplyer for å holde unna den også økende tendensen til ekstrem nedbør.

Mitt utgangspunkt er bønder i Randaberg Kommune. Dette fordi det blir drevet mye landbruk i kommunen, og jeg har selv sett på nært hold hvordan mennesker blir påvirket at utfordringer knyttet til været. Informasjonen som kommer frem, vil hjelpe til å finne svar på temaene jeg har satt for oppgaven. Hva gjør bøndene selv for å tilpasse seg ekstremvær, hvilke konsekvenser blir iverksatt, og hvilke konsekvenser opplevde bonden som følge av sommeren 2018.

Utvalget vil bestå av bønder med ulike typer gårdsdrift i Randaberg Kommune, og representant fra landbrukskontoret, Randaberg Kommune.

Det er ingen eksterne partnere i dette prosjektet, det er skrevet som en masteroppgave ved institutt for medie- og samfunnsfag ved UiS.

Hva vil det si å være deltaker i studien?

Å være deltaker i denne studien, vil hjelpe å få belyst et tema som er viktig, nemlig hvordan kan vi tenke fremover, sikre norsk matproduksjon på tross av mer og mer ekstremvær. Som deltaker i studien, innebærer det en samtale med meg, Charlotte Nybø, på et sted som passer best for deg som informant. Jeg ser for meg at møte vil vare mellom 30- 60 minutter. For at vi skal få en best mulig flyt under samtalen, vil samtalen bli tatt opp på bånd (til informasjon blir den slettet når intervjuet er transkribert).

Informasjonen om deg.

Det er kun meg, Charlotte Nybø, som vil ha tilgang til all informasjon. Det blir ikke lagret, utenom selve informasjonen som kommer frem i møtet. Dersom vedkommende ønsker anonymisering, vil dette ønske imøtekommes.

Prosjektet skal være ferdigstilt 15. Januar 2020. Når oppgaven er levert, vil alt materiale slettes.

Som informant i undersøkelsen, som er helt frivillig, vil det si at du når som helst kan trekke ditt samtykke uten å oppgi grunner for dette. Dersom du trekker deg, vil all informasjon om deg bli anonymisert og slettet.

Dersom du skulle ha videre spørsmål til studien, ta gjerne kontakt.

Jeg kan kontaktes på telefon 90654472, eller e-post charlottenybo@hotmail.com

Samtykke til deltakelse

Jeg har mottatt informasjon om studien, og ønsker herved å delta;

Prosjektdeltaker, dato

Vedlegg 2

Intervjuguide til masteroppgaven.

Demografisk informasjon:

Kjønn:

Aldersgruppe:

20-30 år 30-40 år 40-50 år 50- 60 år 60- 70 år 70 år og oppover

Sivilstatus:

Kort om fortid:

- (Overtok du gårdsbruket ved odell eller på det åpne markedet)
- Hvor lenge har det vært drift på gården? Og hvilken type drift?
- Var det eget ønske å overta gården, eller var det forventet at du skulle det?

Kort om her og nå:

- Er per dags dato gården stor nok/lønnsom til å ha den som levebrød?
- Hvilken drift er det på gården i dag?
- Har du andre enn deg selv som jobber på gården? Andre ansatte?
- Hva er et omtrent tall for arbeidstimer per dag/per uke?

Gårdbrukeren som leder- alene på topp

- Når krisen rammer, så er det bonden som må få grep av hva som foregår, ta beslutninger, finne en mening, avslutte en krise, og lære av en krise. Hvordan er det det å ha alt det ansvaret alene?
- En bonde er en leder i konstant endring, finner du det utfordrende? Hva er mest utfordrende? Og hvordan håndterer en små og store endringer som oppstår både hver dag, og med tanker for fremtidig drift?

- I en bedrift finnes en leder, gjerne avdelingsleder, HMS ansvarlig, verneombud, økonomiansvarlig og de som er på gulvet. Er du selv bevist over alle rollene en selv spiller som gårdbruker?

Sommeren 2018

Krise defineres ofte som at det oppstår en plutselig trussel, det råder usikkerhet, og det oppstår et tidspress. På bakgrunn av det;

- ***Opplevde du personlig det ekstreme været sommeren 2018 som en krise?***
- Hvordan rammet den deg økonomisk?
- Rammet den deg helsemessig?
- ***Fikk sommeren 2018 kritiske følger for driften av gården? Og evt hvordan?***
- Hvilke konsekvenser fikk det for dyr/for/dyrking?
- Opplevde du *konsekvensene* av sommeren 2018 som en krise? Og evt hvordan?
- ***Med tanke på ekstremværet som var sommeren 2018, i hvilken grad har du tilpasset driften av gården med tanke på at slike værtyper kan gjenoppstå?***
- Frykter du selv at vi vil se mer av ekstrem nedbør og ekstrem tørke?
- Tenker du at endringene vi ser, er en del av klimaendringer?
- Dersom lignende værtyper kommer igjen, er du da mer forberedt neste gang?
- Hva finner du som mest utfordrende med tanke på å forberede driften for ekstremvær? Økonomi, tid, støtte?
- Når sommeren var så varm og tørr, følte du hadde nettverk rundt deg du kunne henvende deg til? Hvor ville du henvende deg?
- Tok du selv kontakt med støtteapparat- dersom, hvem?

Kort om fremtiden

- I hvilken grad mener du politikk og hørere organisasjoner spiller en rolle for å iverksette tiltak i forhold til klimaendringer i landbruket?
- Mener du staten bør subsidiere for eksempel vanningsanlegg?
- Konkret om du selv har iverksatt tiltak, hvilke tiltak har blitt iverksatt?
- Er du rustet personlig til en slik sommer igjen?
- Hvilke tanker gjør du deg om unge som vokser opp og skal overta driften?

Vedlegg 3
Intervjuguide
Randaberg Landbrukskontor.

Kort om landbrukskontoret Randaberg:

- Når ble landbrukskontoret opprettet?
- Hva er hovedoppgaven til Landbrukskontoret i Randaberg Kommune?
- Hva er dine arbeidsoppgaver?
- Hvor lenge har du vært ansatt ved landbrukskontoret?

Ansvarsområder:

- Som en håndhever for det offentlige, hvilken rolle har dere ovenfor bøndene i Randaberg Kommune?
- Vil du si hovedoppgaven er håndheving av lover og regler, som en forlenget statens arm, eller støtte/ rådgivningsorgan? Eller det å ivareta bønders interesser?
- Dersom bønder har behov for veiledning/støtte, mener du det er under deres ansvarsområde, eller utenfor?

Bøndene i Randaberg Kommune, Norges minste fastlandskommune:

- Hvordan ser du generelt på situasjon for bøndene i Randaberg Kommune?
- Situasjon i dag, flere vil hevde det er mer utbygging, og mer nedbygging av dyrka mark, hvordan mener du fremtidsutsiktene er for bøndene med tanke på det?
- Randaberg Kommune ble tildelt jordvern prisen nylig, mener du selv den har betydning for bøndene i kommunen? Og på hvilken måte?
- Ser du noen utfordring for bøndene, som driver jordbruk i landets minste fastlands kommune? Fordel eller ulempe av å være en liten kommune?
- Hvilket ansvar tenker du dere, landbrukskontoret, har for å ivareta at det drives fremtidig jordbruk i kommunen? Eller om de ikke har ansvar?

Sommeren 2018:

Sommeren 2018 var preget av en etter hvert ekstrem tørkeperiode, for så at det ble igjen en våt høst. Forskning tilsier at sist vi så en slik tørkeperiode, var så lenge siden som 1947. Med tanke på den ekstremt tørre sommeren, så er det naturlig å tenke på klimaendringer, og utfordringer knyttet til jordbruk grunnet fremtidsutsikter om mer og mer ekstrem vær, ekstrem tørke og ekstrem nedbør.

- Sommeren i fjor var ekstrem tørr. Opplevde dere det som en krise? (def. Krise)
- Merket dere noe økt forespørsel av for eksempel avlingskade erstatning? I forhold til andre år?
- Året før, sommeren 2017, var igjen preget av ekstrem nedbør, kan du si noe om hva dere tenker oppleves som verst for bøndene ut fra saker dere skal behandle?
- Hvilken erfaring har dere gjort dere etter sommeren i fjor? Opplever dere det som verst for bønder med ekstrem tørke eller ekstrem nedbør?
- Har landbrukskontoret tenkt på mulige tiltak for hjelpe bønder til å stå bedre rustet mot mer og mer ekstrem vær?
- Tilskudd for off. vann? Mer tilskudd til grøfting?
- Tenker dere at tilskuddsordningene i dag er gode nok?
- Er dere bekymret for bønder i Randaberg Kommune i forhold til klimaendringer som er spådd fremover?
- Har landbrukskontoret eller kommunen noen form for krisehåndtering i landbruket?
- Hvem tenker dere har ansvar for å ivareta bønder i mer og mer ekstreme vær typer fremover?
- Tror dere endringene vi ser i været skyldes klimaendringer? |
- Slik jeg har forstått det, er det landbrukskontoret som står ansvarlig for produksjons-tilskudd? Hvordan fungerer den prosessen? Og tildelingen?
- Finnes det noen form for oppfølging av tilskuddene som blir utdelt? Dersom man får tilskudd for grøfting, blir det fulgt opp av noen at midlene blir brukt til dette formålet?
- Er det noen form for kontroll eller ettersyn av dyrka mark, at den blir behandla bra? Blir drevet skikkelig? Og ikke bare blir liggende?

- Verst i fjor eller året før? Tørke eller våt? Oppfatning av året før?
- Hvilken erfaring har de? Mer pågang fra bønder året før eller i fjor?
- Er ordningene i dag gode nok mtp værutsikter? Klimaendring?
- Hvordan tror du bøndene selv opplevde sommeren 2018 og 2017?

Bønder- alene på topp?

- Som en del av et offentlig organ, som skal forvalte offentlige interesser, opplever du at landbrukskontoret tenker fremover? Tenker dere det må på plass flere offentlige ordninger som kan hjelpe bøndene, eller tenker dere at ansvaret ene og alene hviler på bøndene?
- Bønder er per i dag relativt sett sin egen sjef, og innehar ganske mange ulike roller i en og samme jobb. Hva tenker dere om at et så stort ansvar hviler på bøndenes skuldre?
- Bønder har en jobb som er i konstant endring. Ser du flere krav om blant annet dokumentasjon som en positiv eller negativ side for å drive landbruk?
- Endringer skjer hele tiden, i form av nye krav, og forskrifter, regler. På hvilken måte stiller landbrukskontoret seg til de konstante endringene som skjer i landbruket?
- Opplever du at det er enkelt for bønder i kommunen tar kontakt med dere ved behov?



Foto: Charlotte Nybø